

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

**Přirozenost: sebepřekračování
a upadlost člověka v díle
Jana Amose Komenského**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Autor: Olga Moldanová
Katedra: Teologie a filosofie
Vedoucí práce: PhDr. Zuzana Svobodová, Ph.D.
Studijní program: B7508 Sociální práce
Studijní obor: Pastorační a sociální práce

Rok odevzdání: 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Přírozenost: sebepřekračování a upadlost člověka v díle Jana Amose Komenského napsala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Praze dne

Podpis.....

Bibliografická citace

Přirozenost: sebepřekračování a upadlost člověka v díle Jana Amose Komenského: bakalářská práce / Olga Moldanová; vedoucí práce: PhDr. Zuzana Svobodová, Ph.D. – Praha, 2012. – s. 69

Anotace

Tato práce si klade za cíl nalézt inspiraci v díle Jana Amose Komenského pro pracovníky v pomáhajících profesích. Konkrétně se bude zabývat otázkami: Jak Komenský popisuje situaci člověka ve světě a jaké cesty či doporučení nabízí? Následné odpovědi budou použity k objevování vzájemné souvislosti s tématem přirozenost: sebepřekračování a upadlost člověka. Práce vychází z vybraných filosofických děl útěšných spisů: *Labyrint světa a ráj srdce* a *Hlubina bezpečnosti*. Metodou studia a analýzou těchto i dalších souvisejících pramenů významných komeniologů či jiných autorů se pokusím zpracovat jejich význam a přínos pro potřeby pomáhajících profesí.

Klíčová slova

Komenský, Bůh, člověk, naděje, smysl, cesta, labyrint, lidství, víra, rozum, výchova, vzdělávání, svět, přirozenost, sebepřekračování

Summary

This thesis aims to find inspiration from the work of John Amos Comenius for those who work in helping professions. Specifically it will address the following questions: How does Comenius describe the situation of a person in the world and what paths or recommendations does he offer? The answers that follow should reveal the connection between the themes of the nature, self-obsession and decline of man. The thesis uses selected philosophical works of consolatory publications: *Labyrinth of the World and Paradise of the Heart*, and *The Centre of Safety*. Through its method of study and analysis of these and other related sources of well-known comeniologists or authors, this work will attempt to compile their meaning and benefit for the needs of the helping professions.

Keywords

Comenius, God, man, hope, meaning, path, labyrinth, humanity, faith, understanding, upbringing, education, world, nature, self-obsession

Poděkování

Je mou milou povinností poděkovat PhDr. Zuzaně Svobodové, Ph.D. za odborné vedení bakalářské práce. Děkuji za její cenné rady, připomínky a profesionální, laskavé jednání.

Též děkuji Ing. Mgr. Ondřeji Fischerovi za přínosné myšlenky a inspiraci.

Patří ke cti učitelům, když dle slov Jana Amose Komenského „spolehlivě člověku pomáhají od temnot krajní nevědomosti ke světlu nejjasnějšího poznání.“

Vřelé poděkování patří mé rodině, přátelům i všem ostatním, kteří mi byli oporou a povzbuzením.

Mé hluboké díky patří Bohu.

V patnáctém roce vlády císaře Tiberia, když v Judsku vládl Pontius Pilát a v Galileji byl tetrarchou Herodes, jeho bratr Filip byl tetrarchou na území Itumeye a Trachonitidy a Lyzaniás byl tetrarchou v Abiléně, za velekněze Annáše a Kaifáše, stalo se slovo Boží k Janovi, synovi Zachariáše, v pustině. I šel do celého okolí Jordánu a hlásal křest pokání k odpuštění hříchů, jak je napsáno v knize slov proroka Izaiáše: „Hlas volajícího v pustině: Připravte Pánovu cestu, vyrovnejte jeho stezky! Každé údolí bude zaplněno, každá hora a pahorek bude sníženo; co je křivé, bude rovné, drsné cesty budou hladké; a každé tělo uvidí Boží záchranu.“ L 3,1-6

Obsah

Úvod.....	7
1. Osobnost Jana Amose Komenského	9
1.1. Život Jana Amose Komenského.....	10
1.2. Malý profil díla Jana Amose Komenského	15
1.3. Doba Jana Amose Komenského.....	17
2. Vybrané filosofické spisy útěšné tvorby	18
2.1. Labyrint světa a ráj srdce.....	20
2.2. Hlubina bezpečnosti	22
3. Východiska z labyrintů	24
3.1. Podle Radima Palouše	25
3.2. Podle Jana Patočky	28
3.3. Podle Aleny Nastoupilové.....	30
3.4. Podle Dagmar Čapkové.....	34
4. Přirozenost: sebepřekračování a upadlost člověka v díle Jana Amose Komenského	35
4.1. Cíle výchovy a vzdělávání	36
4.2. Přirozenost: sebepřekračování a upadlost člověka.....	43
4.3. Vzájemné spojitosti výchovy a přirozenosti člověka	49
5. Příklady aplikací uvedené tvorby i života Komenského pro potřeby pomáhajících profesí	51
Závěr.....	56
Seznam literatury	58
Internetové zdroje	60
Přílohy	62

Úvod

Naléhavý hlas Jana Křtitele zaznívající z hlubin pouště izraelského národa připomíná hlas Jana Amose Komenského, jež vychází z ponurých dějin naší země. Hlas prosebný i burcující, tesklivý i nadějný. Stále však živě promlouvající přes staletí času.

Jan Amos Komenský – velký myslitel, historik, filosof¹, poslední biskup Jednoty bratrské, teolog, pedagog, otec moderního vzdělávání, mnohými označován jako „Učitel národů“, „Muž touhy“ i „Hlas volající na poušti“ zcela jistě patří k nejvýznamnějším postavám našeho národa. Ačkoliv od jeho narození uplynulo již více než čtyři století, je pro nás osobností, která si získala úctu i obdiv celého kulturního světa.

Žil v době válečných hrůz, nesnadných politických i církevních poměrů, v době morových ran, bolestných ztrát, v době hlubokého lidského žalu. Obraz dnešního světa se příliš nezměnil, proměnné jsou jen formy lidské bídy...

Záplavy informací o bezpráví, násilí, zločinech, válkách, tragédiích života zanechávají v člověku hluboké otisky útrap i lhostejnosti. Lidské přemýšlení a jednání se mlhavě vytrácí na hranicích vlastní osoby a pokusy o překročení sebe sama jsou často ponechány osamělým jedincům doby disponující zvláštním „nadpozemským“ vyvolením. Svět byl dán člověku k užívání, ale co si v něm počít?

Komenský se domníval se, že v přírodě a v lidské přirozenosti můžeme nalézt jisté principy, které nám mohou pomoci k dosažení našeho pozemského a duchovního určení.² Právě tyto myšlenky o člověku, jež provázejí dílo Komenského, se staly předmětem mého zájmu a uvažování.

Cílem mé práce je nalézt inspiraci v díle Jana Amose Komenského pro pracovníky v pomáhajících profesích. Konkrétně se chci zabývat otázkami: Jak Komenský popisuje situaci člověka ve světě a jaké cesty či doporučení nabízí? Následné odpovědi budou použity k objevování vzájemné souvislosti s tématem přirozenost: sebepřekračování a upadlost člověka. Budu vycházet z vybraných filosofických děl útěšných spisů: *Labyrint světa a ráj srdce* a *Hlubina bezpečnosti*. Metodou studia a analýzou těchto i dalších souvisejících pramenů významných komeniologů či jiných autorů se pokusím zpracovat je-

¹ V této práci budu vycházet ze slova *filosofie* – podle řeckého *sofia*, moudrost.

² JOHNSON, T. K. In. HÁBL, J. *Lekce z lidskosti*, 5

jich význam a přínos pro potřeby pomáhajících profesí. Jelikož obšírnost těchto otázek přesahuje rámec bakalářské práce, považuji své zpracování pouze za malý příspěvek k tomuto tématu.

První kapitola stručně přibližuje osobnost Jana Amose Komenského, konkrétně jeho životní a tvůrčí vývoj na pozadí doby.

Druhá kapitola otevírá vybrané filosofické spisy útěšné tvorby: *Labyrint světa a ráj srdce* a *Hlubina bezpečnosti*.

Třetí kapitola popisuje situaci člověka a její východiska z pohledu Radima Palouše, Jana Patočky, Aleny Nastoupilové a Dagmar Čapkové. Výběr těchto autorů přirozeně vyplynul z četby literatury, a též z pokusu o genderovou vyváženost.

Čtvrtá kapitola vstupuje do tématu přirozenost: sebepřekračování a upadlost člověka a hledá souvislosti s uvedenými východisky.

Poslední kapitola nastiňuje příklady aplikace uvedené tvorby i života Komenského pro potřeby pomáhajících profesí.

Komenský byl osobností nesmírně aktivní. Navzdory bolestným a dramatickým okolnostem ve svém životě dosáhl obdivuhodných výsledků. Domnívám se, že právě jeho životní příběh plný strádání a nového hledání, příběh zachycující pochybnosti i překračování sebe sama nabízí hlubokou inspiraci. Jako pastorační pracovník se dostávám do kontaktu s lidskými příběhy, které hovoří o bolestných stavech člověka. Jsou to příběhy o lidském hledání, tápaní, blouzení, příběhy o smyslu i marnosti. Základem myšlení Jana Amose Komenského byla skutečná důvěra v Boha a pravdivost Písma, proto mohou jeho díla i životní zkušenost nabídnout nové zdroje a podněty dalším pracovníkům v pomáhajících profesích.

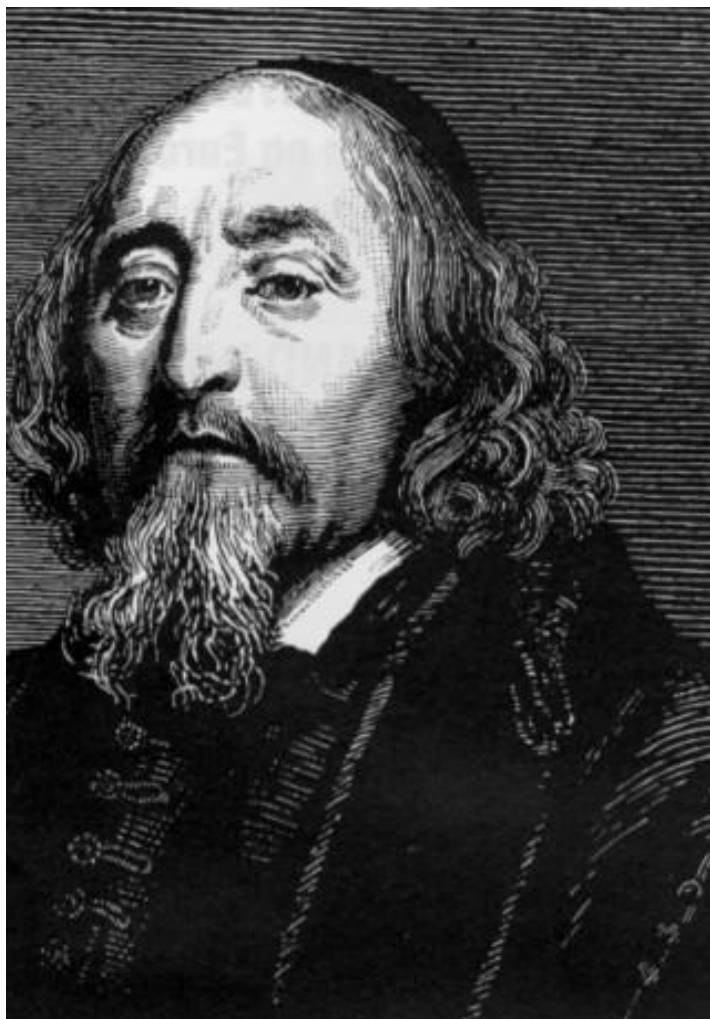
Zkoumat a poznávat člověka, ptát se po jeho možnostech tvořivého rozvoje, nalézat faktory, jež ho omezují, být druhému člověkem a ne „ne-člověkem“, jsou výzvou každému, komu se jedná o smysluplnou kultivaci lidského potenciálu.

„Člověk není věc, ale pobloudilý člověk v labyrintu se věcí činí a není pak s to vidět se jako člověk a převzít lidské poslání, lidskou odpovědnost za sebe, za druhé, za věci – za smysl všeho. Tomuto bloudícímu, zoufale sebe sama pustošícímu a rozvracejícímu člověku ... musí být pomozeno.“³

³ PATOČKA, J. *Komeniologické studie II. Sebrané spisy. Svazek 10*, 355

1. Osobnost Jana Amose Komenského

Chceme-li porozumět příběhu muže, který dokázal po sobě nechat odkaz mluvící k současnosti, je třeba nahlédnout do jeho života, díla i doby, která ho obklopovala⁴. Čím více budeme o Komenském vědět, tím spíše porozumíme jeho myšlení.⁵

Obr. č. 1 Jan Amos Komenský
(Příloha č. 2)

4 Více viz Příloha č. 1 Jan Amos Komenský - Biochronologie

5 POLIŠENSKÝ, J. In. VYSKOČIL, F. *Jan Amos Komenský*, 12

1.1. Život Jana Amose Komenského

Největší spisovatel pobělohorské emigrace se narodil na Moravě 28. března 1592, přesné místo narození není známo – uvádí se města Komňa, Nivnice a Uherský Brod. Někdy se Komenský hlásí k vlastnímu původu a podepisuje se jako *Nivnicensis* (Nivnický, z Nivnice), jindy k původu otce – *Comenius* (Komenský, z Komny u Bojkovic), výjimečně i k místu dětství *Hunnobrodensis* (z Uherského Brodu).⁶

Jeho otec Martin Komenský a matka Anna Chmelová byli členy církve Českých bratří. Oba rodiče záhy zemřeli a po jejich smrti se o dvanáctiletého Jana starala teta ze Strážnice, později jeho poručníci z Nivnice⁷, kteří zanedbali jeho vzdělání.

„Míjí nyní dvacátý rok, kdy jsem poprvé pocítil touhu a podnět hledat léky na obtíže studijní dřiny, a to pro mé neštěstí, jež mě připravilo o všechna léta mého jinošství. Neboť jako malý chlapec jsem ztratil oba své rodiče a liknavostí poručníků jsem byl zanedbán, že teprve v šestnácti letech se mi podařilo okusit základů latiny (...). Ono ochutnávání tak vznítilo žízeň přirozené touhy, že od té doby jsem neustával pracovat a snažit se, jak nahradit ztrátu uplynulé doby života; ne již jen u sebe, ale i u jiných.“⁸

Komenský o ztrátě svých rodičů soustavně přemýšlel. Hodnotil pozitiva i negativa a dospěl k závěru, že rozhodujícím prvkem musí být úhel pohledu, v němž život nabývá smyslu. To znamená nejen nutnost čelit okolnostem, ale především hledat, nalézat a cílevědomě uskutečňovat vlastní náplň a cíl života. To je úděl sirotků, do něhož Komenský promítá osobní zkušenost.⁹

Na gymnáziu rektor a biskup Jan Lánecký rozpoznal nadání a přirozené schopnosti studenta Jana a přijal jej za syna. „Dal mu jméno Amos, což znamená milující.“¹⁰

⁶ KOMENSKÝ, J. A. *O sobě*, 27

⁷ Moravu tehdy pustošila vojska předáka stavovského povstání Jindřicha Matyáše Thurna a sedmihradského magnáta Štěpána Bočkaje. Strážnice byla 5. května 1605 vypálena. (Viz KUMPERA, J. *Jan Amos Komenský*, Ostrava: Svoboda, 1992. ISBN 80-85498-03-0).

⁸ LAPÁČEK, J. Komenský a Přerov, 12 (Původně vyšlo pod názvem *Conatuum Comenianorum praeludia...* Oxford 1637, druhé vyd. *Pansophiae prodromus...* Londýn 1639. Viz *Veškeré spisy J. A. Komenského. 1. díl*. Brno 1914, 373-374).

⁹ KOMENSKÝ, J. A. *O sobě*, 27-28

¹⁰ KVAČALA, J. In. HÁBL, J. *Lekce z lidskosti*, 19

V devatenácti letech Komenský začal studovat filozofii a protestantskou teologii v Herbornu. Během dvou let získal řádné univerzitní vzdělání. Ke konci studia si zakoupil originální manuskript Koperníkova slavného a kontroverzního díla „*O otáčení těles nebeských*“. Skutečnost, že si zakoupil velmi drahý originál místo běžného výtisku, svědčí o jeho hlubokém postoji ke studiu a pravdivosti. Pro něho samotného to znamenalo velké vydání peněz a pěší cesta domů.¹¹

V době svých studií se rozhodl vytvořit dvě velká díla: frazeologický, gramatický a stylistický slovník, encyklopedický latinsko-český glosář *Thesaurus linguae Bohemicae* a *Theatrum universitatis rerum*, gigantickou encyklopedii, která by čtenářům poskytla základní přehled o všech věcech. Obě díla byla nenávratně ztracena při požáru v Lešně. Své pedagogické působení zahájil v Přerově a dva roky poté byl ordinován kazatelem Jednoty bratrské. Po přestěhování do Fulneku se oženil s Magdalenou Vizovskou. Do roka se jim narodilo první dítě, syn Jan.¹²

V této době vzniká drobný spis *Listové do nebe*, ve kterém reaguje na sociální a politické problémy. Zajímá se o chudý lid a bohaté povzbuzuje k nápravě nelehké sociální situace. V roce 1618 vypukla třicetiletá válka a po porážce na Bílé hoře (1620) jsou české země uvrženy pod útlak Habsburků. Jediným státním náboženstvím se stalo náboženství katolické. Toto období představovalo pro Komenského počátek životních útrap. Musel uprchnout od rodiny, aby si zachránil život. Později jej dostihla zpráva, že jeho žena i dvě děti zemřely na morovou epidemii. Ztratil vlastně všechno: svůj domov, rodinu, knihovnu a sbor.¹³ Když hořely jeho knihy na náměstí ve Fulneku, Bonaventura – fanatický kapucínský mnich donutil školáky sledovat tuto bolestnou událost.¹⁴

Léta 1622 až 1623 byla pro Jana Amose obdobím nejtěžšího zármutku a tesknosti, plynoucího z naprostého zhroucení všech dosavadních jistot. Jako útěchu pro sebe i ostatní napsal první díl bolestného dialogu mezi rozumem a vírou *Truchlivý*, jehož slova dodnes zasahují svou upřímností:

„Na všechny strany zle, ukrutný krvavý meč hubí mou milou vlast, zámkové hradové a pevná města se dobývají; městečka, vsi, krásní domové a chrámové plundrují a pálí; statkové se loupi; dobytkové zajímají a hubí; nebohý chudý lid se sužuje, trápí, po místech morduje a zajímá.“¹⁵

¹¹ HÁBL, J. *Lekce z lidskosti*, 19-20

¹² Tamtéž, 21

¹³ Tamtéž, 22-23

¹⁴ PÁNEK, J. *Comenius Teacher of Nations*, 25

¹⁵ KUMPERA, J. *Jan Amos Komenský*, 47

V prosinci téhož roku dokončil sociálně-alegorické dílo *Labyrint světa a ráj srdce*, které je vrcholnou ukázkou jazykového mistrovství Komenského.¹⁶

S Marií Dorotou Cyrillovou uzavřel Jan Amos 3. září 1624 druhý sňatek, se kterou měl později čtyři děti. Toto manželství jej přiblížilo „podzemnímu“ vedení Jednoty bratrské. Jednota tak poskytla „osiřelému“ poutníkovi podporu, zbavila jej zahleděnosti do vlastních problémů a dala jeho životnímu směru nový smysl. Na jaře roku 1625 se Komenský vydal na cestu do Polska, do Lešna. Po návratu zpět vzniklo dílo *Hlubina bezpečnosti (Centrum Securitatis)*, ve kterém je vyjádřena touha ztrápené lidské duše po Bohu jako „středu jistoty“.¹⁷

Jazykové a stylistické hodnoty obou děl (*Labyrint světa a Hlubina bezpečnosti*) jsou protkány hodnotami autorova sociálně politického myšlení, které se projevují zejména v názorech, jak by měla vypadat proměna české společnosti a jejího smýšlení.¹⁸

V roce 1627 byl vydán rekatolizační patent Ferdinanda II, který stanovil lhůtu šesti měsíců, v níž museli všichni „heretici“ opustit zemi. O půl roku později Komenský se svou manželkou a dalšími Bratřími odešel do velkopolského Lešna. Nevěděl, že mu již nikdy nebude dovoleno vrátit se zpět domů. Zůstal v exilu po dobu čtyřiceti dvou let až do své smrti. Během tohoto období navštívil Anglii (1641-1642), Švédsko (1642-1648) a Uhry (1650-1654), neboť se Evropou šířil jeho věhlas vynikajícího pedagoga.¹⁹

Během svého prvního lešeňského období začal Jan Amos pracovat na svých vzdělávacích a pansofických koncepcích, protože si uvědomoval důležitost vzdělání pro zlepšení celkového stavu lidských věcí. Vznikala zde díla, např. v roce 1631 *Janua linguarum reserata (Brána jazyků otevřená)*, *Didaktika*, tj. *Umění umělého vyučování* (1632), *Prodromus Pansophiae* (1637), *Diogenes Cynicus redivivus* (1638), *Abrahamus patriarcha* (1639) aj.²⁰

Rok 1648 sice přinesl ukončení třicetiletého evropského konfliktu, ale pro Komenského a český národ znamenal vestfálský mírový diktát pohromu, jež byla umocněna ztrátou osobní – jeho milovaná žena zemřela. V roce 1649 zemřel biskup Pavel Fabricius, jeho blízký přítel a kolega. Komenský tak zůstal

¹⁶ Tamtéž, 45-47

¹⁷ Tamtéž, 48-50

¹⁸ POLIŠENSKÝ, J. *Komenský, muž labyrintů a naděje*, 42

¹⁹ HÁBL, J. *Lekce z lidskosti*, 27-28

²⁰ POLIŠENSKÝ, J. *Komenský, muž labyrintů a naděje*, 53

posledním živým biskupem menšící se Jednoty bratrské. Tyto události byly popsány v *Kšaftu umírající matky Jednoty bratrské*, jež vyšel v roce 1650.²¹

Přes všechny bolestivé události Jan Amos Komenský neztrácel naději v budoucnost, kterou vyjádřil slovy: „Věřím i já Bohu, že po přejití vichřic hněvu (hříchy našimi na hlavy naše uvedeného) vláda věcí tvých k tobě se zase navrátí, ó lide český!“²²

V roce 1649 se Komenský potřetí oženil. Během druhého pobytu v Lešně vznikala další díla, např. v roce 1651 *Schola pansophica (Škola vševedná)*, *Schola ludus (Škola na jevišti, 1654)*, *Orbis sensualium pictus (Svět v obrazech, 1658)* aj.²³

Třetí, poslední lešeňský pobyt trval necelé dva roky. Roku 1655 nový švédský král Karel X. Gustav úspěšně zahájil tažení proti katolickému Polsku. Když se do konfliktu zapojilo Dánsko, tradiční nepřítel Švédska, král Karel utrpěl řadu porážek a musel se stáhnout z Polska. Tím Lešno přestalo být chráněno Švédy a odvěta katolických Poláků byla nevyhnutelná. Dne 29. dubna 1656 bylo město vypáleno.²⁴

Komenský tuto událost popsal vlastními slovy:

„Poněvadž tehdy zástupce hraběte a městská rada seznali, že vojsko polské již se blížící má zběsilý úmysl zahubiti všechny obyvatele mečem a město jako kacířské hnízdo zahladiti ohněm, tu celá obec, všichni naplněni panickým strachem, jako bychom všichni na všechno zapomněli, s touhou zachovati jen holý život prchali jsme, kudy kdo mohl (...). Nepřítel však přicházejí a nacházejí město liduprázdné, zuřil proti místu samému; neboť pobiv ty, které ještě nalezl (starce a churavce, nemohoucí prchnouti) a dav hlavní kořist odvézti na mnoha stech vozech, založil oheň zároveň ve dvanácti ulicích a za celé tři dny je tak vypálil, že mimo popel a trosky nezbylo nic.“²⁵

V troskách Lešna zůstala bratrská tiskárna, knihovna, většina archivu Jednoty a velká část majetku Komenských. Plameny zničily rukopisy jeho vševedných a všenápravných spisů, rukopis *Pokladu jazyka českého (Thesaurus linguae Bohemicae)*, jež představoval „ovoce čtyřicetileté práce“. Tato tragédie mohla

²¹ HÁBL, J. *Lekce z lidskosti*, 33

²² http://www.dkd.cz/dila/_Ksaft_umirajici_matky_Jednoty_Bratske_9216.TXT/(26. 4. 2012)

²³ POLIŠENSKÝ, J. *Komenský, muž labyrintů a naděje*, 95-96

²⁴ HÁBL, J. *Lekce z lidskosti*, 35

²⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Jana Amose Komenského vlastní životopis*, 117

znamenat konečné zhroucení všeho, oč Komenský ve svém životě usiloval. Ale nestalo se tak. Neštěstí se dalo vyložit jako naději ke změně, že po nejčernější noci se blíží svítání nového věku. Proto se Jan Amos pustil s neuvěřitelným úsilím do další práce. Co se dalo z jeho díla ještě shromáždit a zachránit, bylo uzavřeno konečným shrnutím didaktických a všenápravných názorů.²⁶

V roce 1658 bylo publikováno dílo *Opera didactica omnia (Veškeré spisy didaktické)* a dále Komenský pokračoval v práci na svém nejrozsáhlejším a mistrovském díle *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica (Obecná porada o nápravě věcí lidských)*. Zbytek času věnoval autor editaci a přepracování starších spisů. Komenského filosofická závěť *Unum necessarium (Jedno potřebné)* vychází v roce 1668. Zemřel uprostřed práce 15. října roku 1670 v Amsterdamu. Byl pohřben v Naardenu v kostelíku valonské církevní obce.

„Můj celý život byl putováním a neměl jsem vlasti. Ustavičně jsem měnil místo pobytu a neměl stálého domova. Avšak nyní již vidím svou nebeskou vlast...“²⁷

Život Jana Amose Komenského je skutečným obrazem „lidskosti“. Neustálé hledání pokojných řešení „věcí lidských“ navzdory všem útrapám života, ukazuje na smysl, jenž nás přesahuje – Boží plán obnovy člověka i světa.²⁸

²⁶ POLIŠENSKÝ, J. *Komenský, muž labyrintů a naděje*, 98-99

²⁷ ČAPEK, E. *Jan Amos Komenský, Stručný životopis*, 102

²⁸ HÁBL, J. *Lekce z lidskosti*, 36-38

1.2. Malý profil díla Jana Amose Komenského

V této části kapitoly se budeme zabývat průřezem díla Jana Amose Komenského, jež je vymezen celkovým tematickým zaměřením. Pro lepší orientaci a porozumění předkládám obsáhlejší popis titulů umístěných v čase a prostoru na úplném závěru práce.²⁹

Jan Amos Komenský vytvořil své rozsáhlé dílo v průběhu 17. století a dovršil v něm vývoj celé naší starší literatury. Komenského literární odkaz je velmi rozsáhlý, tvoří jej kolem dvou set titulů. Svá díla rozděluje na práce didaktické, filosofické, polemické, irénické³⁰ a historické.³¹

Národní literatura tehdy nebyla vázána na národní jazyk, proto Jan Amos Komenský sepsal většinu svých spisů v latině. Literární historikové 19. a z části 20. století chápali jeho dílo především jako pramen poznání o něm samotném, teprve ve druhé polovině 20. století je dílo studováno jako samostatný, literární celek s ohledem na svět a vidění člověka 17. století.³²

Cílem Komenského práce byla strukturální reforma společnosti v oblasti politické, sociální a náboženské, včetně reformy vzdělanosti a vědění. Reformu chtěl podložit fundovaným poznáním přírodní i společenské reality. Myšlenkový vývoj Jana Amose Komenského lze rozčlenit do tří etap, které se od sebe liší pojetím světa a člověka:

První období (1614-1622) vnímá svět jako divadlo; hlavním dílem této doby je spis *Theatrum universitatis rerum* (*Divadlo veškerenstva*).

Druhé období (1622-1627) pojímá svět jako labyrint; stěžejním dílem je označován *Labyrint světa a ráj srdce*.

Třetí období (1628-1670) je charakterizováno poznáním, že svět je pochopen jako dílo nápravy a člověk již není pojímán ani jako divák v divadle světa, ani jako zmatený poutník v labyrintech života. Významným dílem této doby je *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* (*Obecná porada o nápravě věcí lidských*).³³

²⁹ Viz Příloha č. 1

³⁰ Odvozeno z řeckého slova *eirené*, které znamená *mír*. Jedná se o koncept, který usiluje o smír mezi náboženskými konfesemi a církvemi.

³¹ KUMPERA, J. *Jan Amos Komenský*, 187

³² [http://www.mjakub.cz/index.php?idm=39/\(26.4.2012\)](http://www.mjakub.cz/index.php?idm=39/(26.4.2012))

³³ [http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/\(26.4.2012\)](http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/(26.4.2012))

Další zajímavé dělení přináší Jan Patočka, který rozděluje etapy na údobí přípravné, pansofické a všenápravné. Přípravné období lze vnímat jako předstupeň pansofie. Hlavním tématem se stává člověk bloudící světem, žijícím mimo pravdu a jeho následné vedení do souladu se všeobecným řádem a zákonitostmi všech věcí. K typickým dílům této epochy patří *Labyrint světa a ráj srdce* a *Hlubina bezpečnosti*.³⁴

„Svět je labyrint, v němž není možno dobrat se něčeho pevného a pravdivého; mámení, nestálost, vrtkavost, zvědavá nestálost v něm udávají tón a stavějí se na místo pravdy, která se v celém okrsku lidských záležitostí stává nepostižitelnou. Ve světě přímo nelze najít centrum, všecko úsilí, všecka práce je v něm marná, úsilí o zlepšení věcí tohoto světa je beznadějný podnik.“³⁵

Takový člověk vzdálený pravdě a řádu je vskutku stvořením bloudícím a marným. Proto je třeba mu pomoci.

Komenského mnohostranné dílo čerpá svou inspiraci ze základních zdrojů evropské civilizace – z antiky, křesťanství a renesančního humanismu. V povědomí naší i mezinárodní veřejnosti žije Jan Amos především jako pedagog. Dnes považujeme jeho názory na výuku a vzdělání jako součást jeho reformního úsilí o celkovou nápravu společnosti. Komenského výchovná filozofie je jasná – jedině vzděláním se mohou rozvíjet kvality člověka. Tato cesta vede k branám moudrosti, jen tak lze zdokonalit jednotlivce, národ, celé lidstvo. Přitom Komenskému nešlo pouze o vědomosti, jako spíše o formování harmonicky rozvinuté lidské bytosti.³⁶

Jan Amos Komenský neustále hledal cestu z krize člověka a jeho labyrintů. Vybrané spisy útěšné tvorby pojednávající o tomto tématu budou popsány ve druhé kapitole.

³⁴PATOČKA, J. *Komeniologické studie: soubor textů o J. A. Komenském. Druhý díl*, 72-73

³⁴HÁBL, J. *Lekce z lidskosti*, 40

³⁵[http://www.vialucis.cz/Komensky.htm/\(26.4.2012\)](http://www.vialucis.cz/Komensky.htm/(26.4.2012))

³⁵PATOČKA, J. *Jan Amos Komenský*. In. PATOČKA, J. *Komeniologické studie II*, 44

1.3. Doba Jana Amose Komenského

Nyní se dostáváme k popisu doby Jana Amose Komenského. Z velké části lze atmosféru této doby zachytit z jeho životopisu a tvorby. Stručný popis doby může napomoci celistvější představě o historii a vývoji Evropy.

16. a 17. století je dobou nastupujícího novověku. Nositelem pokroku se stává evropská buržoazie rodící se z měšťanstva a obchodně zaměřené šlechty. Končí doba středověké epochy, ve které doznívá renesance a humanismus. Přejichod mezi starší renesanční a nově se rodící barokní kulturou představuje tzv. manýrismus. Objevují se prvky nového racionalistického směru – osvícenství, jež vytváří prostor pro možnosti lidského rozumu a vědy. Evropská věda a vzdělanost prochází nelehkým vývojem. Středověký názor – scholastika se dostává do rozporu s rozvojem soudobého vědeckého poznání. Právem je pak tato doba označována dobou „myšlenkové a vědecké revoluce.“³⁷

Doba Jana Amose Komenského je v českých zemích poznamenána bojem za vytvoření stavovského státu, který vyvrcholil v roce 1618-1620 otevřeným střetnutím českých stavů s Ferdinandem II. Habsburským. Tím byl zahájen třicetiletý zápas o moc v Evropě. Komenský stál na straně protihabsburské za osvobození českých zemí z habsburského vlivu a rekatolizačních represí. Třicetiletá válka (1618-1648) znamenala po roce 1620 úbytek počtu obyvatelstva českých zemí nuceným exilem, ztrátu významných osobností české reformační kultury. Rekatolizace a refeudalizační tendence ničily venkovské obyvatelstvo, města byla poněmčována, měnila se celková struktura obyvatelstva.³⁸

Osobnost Jana Amose Komenského zrcadlila jeho dobu: byla paradoxním sloučením protikladů. V něm se setkáváme s kultivovaností intelektuála i vírou obyčejného člověka, racionalitou vědce i názory ovlivněné chiliasmem³⁹, pokorou i revoltou, moderností i tradicí. „Jeho projekt vývoje civilizace vylučoval, aby pohyb společenské racionality byl kolonizací přirozeného životního světa lidí; v pojetí Komenského měl být jeho kultivací.“⁴⁰

³⁷ <http://www.vialucis.cz/Komensky.htm/>(26.4. 2012)

³⁸ ČAPKOVÁ, D. *Myslitelsko - vychvatelský odkaz Jana Amose Komenského*, 42

³⁹ Odvozeno z řeckého slova *chillioi*, které především znamená *křesťanské očekávání tisícileté Boží pozemské říše*.

⁴⁰ www.ransdorf.com/knihy/j_a_komen/JAK_text.pdf/(27.4. 2012), 42

2. Vybrané filosofické spisy útěšné tvorby

Tato kapitola se zaměřuje na představení filosofických spisů útěšné tvorby Jana Amose Komenského a přiblížení jejich doby vzniku. Jedná se především o díla *Labyrint světa a ráj srdce* a *Hlubina bezpečnosti*. V těchto svých spisech zachycuje Komenský společenskou kritiku i obraz lidského a mimolidského veškerenstva.

Komenský těžil ze svého hlubokého pozorovatelského i uměleckého nadání a usilovně hledal východisko ke spravedlivému uspořádání společenských řádů.⁴¹

„Srozuměl jsem, pravím, že ta vůle Boží není (...), aby jedni ušperkováni, druzí nazí chodili, jedni přesycením říhali, druzí hladem zívali, jedni pracně vydělávali, druzí marně utráceli, jedni kratochvílili, druzí kvileli.“⁴²

Hlavní příčinu všeho zla viděl Komenský v nevědomosti. Citoval smutný výrok jakéhosi Uhra: „Žijeme zde jako dobytek a jako dobytek umíráme.“ Nevědomost, nečinnost a nouze jsou příčinou zla, proto je tak mnoho lačných, hladových a otrhaných.⁴³

Ve svých spisech sestupuje na dno zoufalství a vnitřní rezignace, ve skutečnosti se ale jedná o přetavení a přeskupení myšlenkových struktur. Útěšná tendence je povrchová forma: pod ní dochází ke krystalizaci nových obsahů.⁴⁴

Proto Komenského útěšné spisy nejsou pouhou výslednicí úvah, jeho utěšování vyznívá přesvědčivě, neboť podává to, co sám ve svých bojích o víru v Boha nalézal.⁴⁵

Komenský toužil nalézt pevné opěrné body, které by mohly odkrýt cestu ze zoufalství ke klidu a naději, z trosk jeho dosavadních filosofických přesvědčení k novým duchovním obzorům. Hledal východiska nejen pro sebe, nýbrž pro celé trpící lidstvo. Spjoval starost o sebe sama se starostí o celý svět a jeho budoucnost.⁴⁶

⁴¹ KOMENSKÝ, J. A. *Moudrost starých Čechů*, 14

⁴² ČAPEK, E. *Jan Ámos Komenský, Stručný životopis*, 25

⁴³ POPELOVÁ, J. J. A. *Komenského cesta k Všenápravě*, 331

⁴⁴ www.ransdorf.com/knihy/j_a_komen/JAK_text.pdf/(27.4. 2012), 44

⁴⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Studnice útěchy*, 5

⁴⁶ FLOSS, P. *Od divadla věci k dramatu člověka*, 60

Komenskému zde nejde o otázku, jak je svět utvářen, nýbrž o to, co si v něm počít. Neexistuje žádné lidské povolání, žádná činnost, žádné působení ve světě, jež by mohlo uspokojit tápající duši člověka. Pouze rezignace⁴⁷, odvrácení se od světa a obrat do vlastního srdce může člověka přiblížit cíli jeho života.⁴⁸

Labyrint světa a ráj srdce a Hlubina bezpečnosti vycházejí z podobného námětu: odhalit tvářnost světa jako soustavný klam, který se nám vnucuje, protože chceme být klamáni.

Labyrint světa popisuje síly, jež člověka oddělují od řádu a pravdy všech věcí. Člověk je uzavírán a stahován do vlastního centra a nemůže tak dospět do středu všeobecného. Pouze překonáním tohoto egocentrického vztahování se do sebe, může člověk opět navázat souznění s veškerenstvím, se štěstím všech.⁴⁹

Hlubina bezpečnosti (Centrum securitatis) má napomoci člověku nalézt východisko z krize, do které se dostává. Povzbuzuje víru v Krista, jenž je tou hlubinou, nepohnutelný střed světa, centrum všeho.⁵⁰

Pansofická doba navazující na toto období směřuje k nápravě celé společnosti. Hlavní myšlenkou se stává idea jednotného a celkového vědění. Jediným prostředkem k souladu je výchova jako vedení člověka z labyrintu k hlubině bezpečnosti.

⁴⁷ Slovo *rezignace* je užíváno ve smyslu *odevzdání se, oddání se, spolehnutí se* apod.

⁴⁸ KOPECKÝ J. *Jan Amos Komenský Nástin života a díla*, 40

⁴⁹ PATOČKA J. *Komeniologické studie: soubor textů o J. A. Komenském. Druhý díl*, 72

⁵⁰ FLOSS, P. *Od divadla věcí k dramatu člověka*, 74

2.1. Labyrint světa a ráj srdce

Labyrint světa a ráj srdce, to jest:

SVĚTLÉ VYMALOVÁNÍ,
kterak v tom světě a věcech jeho všechněch
nic není než matení a motání,
kolotání a lopotování,
mámení a šalba, bída a tesknost,
a naposledy omrzení všeho a zoufání:
ale kdož doma v srdci svém sedě,
s jediným Pánem Bohem se uzavírá,
ten sám k pravému a plnému mysli upokojení
a radosti že přichází.⁵¹

Labyrint světa a ráj srdce patří k nejproslulejším dílům Komenského, jenž byl dokončen v roce 1623, ale do dnešního obsahu dozrával delší čas. Za předlohu pro svůj Labyrint si Komenský zvolil knihy Valentina Andreae.

Děj knihy se odehrává ve světě, který je představen jako alegorické město se spoustou uliček a zákoutí. Hlavní postavou je poutník, sám autor.

Celé dílo je rozděleno do dvou částí. První část líčí cestu poutníka hledajícího zaměstnání, jež by bylo tělu i duši nejpřiměřenější. Spolu s ním putují i dva průvodci – Všeživ, alegorie lidské zvědavosti, a Mámení, alegorie zvyku a pohodlnosti přejímat cizí domněnky a názory bez vlastního uvážení. Poutník dostává uzdu a brýle mámení, aby se nechal poslušně vést a o světě získal zkrácenou představu. Pravý stav věcí však poutník přesto spatřuje, protože brýle byly posazeny nakřivo. Mámení mu sice našeptává, že vše je krásné, ale skutečný obraz je jiný.

Poutník je tak vystaven drsné realitě:

„I dí můj společník: „Tu, hle, máš to ušlechtilé pokolení lidské, rozumem a nesmrtelností obdařený tvor, kterýž neskonalého Boha obraz a k němu podobnost v sobě nosí, z rozličnosti jejich neskonalých činů poznati se může; tu jako v zrcadle spatříš důstojnost pokolení svého (...).

A maje na to pozor, vidím, že všickni nejen v obličeji, ale i sic na těle rozličně jsou zpotvořeni. Napořád byli trudovatí, prašiví či malomocní; a mimo to některý měl svinský pysk, jiný psí zuby, jiný volové rohy, jiný osličí uši (...) nej-

⁵¹ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*

víc pak bylo podobných opicím. I zděsím se a řeknu: Však pak já toto potvory jakési vidím.⁵²

Nesmyslnost světa, který lidstvo naplňuje svými šalbami, lžemi, neupřímností a zločiny, je tu systematicky odhalována v jednotlivých lidských povoláních, aby poutník mohl dojít k závěru, že vše je marnost nad marnost. Vše se totiž obrací v opak: krása v ošklivost, pravda v klam, služba církve v pokrytectví...⁵³

Ze zoufalství nad zklamáním z celé té vší lidské bídy a života, jež pozbývá smyslu a naděje, dochází poutník k rozhodnutí, které je popsáno v další části díla – „ráji srdce“, jež je protipólem Labyrintu. Ve chvíli, kdy se poutník ocitá na pokraji smrti, slyší hlas: „Navrať se, odkuds vyšel, do domu srdce svého, a zavři po sobě dveře.“

Záchrana spočívá ve slyšení hlasu, v návratu do vlastního srdce, kde se člověk po veškerém svém marném usilování, bloudění a putování setkává s Kristem, hlubinou bezpečnosti.

Labyrint světa a ráj srdce je dílo, které vedle hodnot uměleckých má i neobyčejný kulturně historický význam. Realisticky zachycuje společnost doby se všemi jejími nedostatky a stíny, podává pravdivý obraz života lidí 17. století, způsob jejich myšlení i vyjadřování. Proto i dnes je toto dílo řazeno k tvorbě, jejíž hodnoty přesahují běh času.⁵⁴

⁵² KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*, 19-20

⁵³ KRATOCHVÍL, M. V. *Život Jana Amose*, 50

⁵⁴ ROSENZWEIG, M. *Komentář k Labyrintu světa a ráji srdce*, 15

2.2. Hlubina bezpečnosti

Svět jest kolo, jenž se točí,
prudce chvěje, hlučí, zvučí.
Kdo mu v centrum neusedne,
zamotá se a vypadne.⁵⁵

Spis *Hlubina bezpečnosti* vzniká v roce 1625 a „objasnitel chce nezbytnost závislosti člověka na Bohu“.

Podobně jako v *Labyrintu světa* i zde Komenský vychází z myšlenek Mikuláše Kusánského a využívá pojetí jeho obrazů k nalezení příčiny zla a nedokonalostí ve světě. Je přesvědčen, že touto příčinou je vychýlení věcí a lidí ze svého středu a vzdálení se společnému centru.

Předkládá obraz o hledání a nalézání východiska z krize, do které se člověk dostává. Svět je zde obrovským kolem; hlubina bezpečnosti představuje víru v Krista, „nepohyblivý“ střed. Člověk se může navrátit do tohoto středu, nalézt bezpečí a s nadějí vyhlížet budoucnost.⁵⁶

V prvních dvou kapitolách Komenský vysvětluje vztah mezi Bohem a světem; všechno se všim na tomto světě souvisí a vše se spojuje v jediném Bohu, neboť Bůh je bytost podstatná a svět je pouze nahodilý.

Bůh je jediný, takže stvořil také jediný svět, ale jeho krása a dokonalost se zrcadlí ve všem, co se na světě nachází.

Smysl a cíl lidského života lze nalézt pouze v Bohu:

„Jako strom viditelný stojí na neviditelném základě, rovněž svět viditelný má svůj základ v neviditelném Bohu, z něhož povstal asi tak, jako strom ze svého kořene.“⁵⁷

Další přirovnání hovoří o světě jako o vířícím kole, jehož středem a pevnou jistotou je opět Bůh. Obvodem je svět a parsky kola jsou jednotliví tvorové. Všichni tvorové mají dva středy – první z nich je Bůh, druhý je střed zvláštní, od Boha propůjčený jako vlastní přirozenost. Čím více se tedy člověk od toho-

⁵⁵ [http://eknihz.mysteria.cz/knihy/9/komensky_hlubina.htm/\(30.4.2012\)](http://eknihz.mysteria.cz/knihy/9/komensky_hlubina.htm/(30.4.2012))

⁵⁶ FLOSS, P. *Od divadla věcí k dramatu člověka*, 74

⁵⁷ [http://eknihz.mysteria.cz/knihy/9/komensky_hlubina.htm/\(30.4.2012\)](http://eknihz.mysteria.cz/knihy/9/komensky_hlubina.htm/(30.4.2012))

to středu vzdaluje, tím více se ocitá ve víru nejistoty a z ní pramenících útrap, zmatků, válek bolestí, násilí a zkázy.⁵⁸

Třetí kapitola nastiňuje, že po stránce duševní se má člověk dobře, pokud se drží Boha. Ovšem „kdykoli bytost nějaká vyšine se ze svého středu, nezbytně nastává jí násilí, bolest a zkáza; včela hyne bez medu, had bez jedu, rovněž jako anděl a člověk bez Boha.“⁵⁹

V dalších kapitolách se setkáváme s pojmem „samosvojnost“ a „jinudost“: „Příčinou však, proč člověk vystupuje ze svého středu, jest samosvojnost jeho, (pův. samost), že totiž pohrdaje řádem Božím chce býti vlastním rádce a vůdcem, opatrovníkem a pánem (...). Toť počátek všeho zla pro člověka. Samosvojnosti té jsou dvě části: jednak přílišná samolibost, jednak přeceňování sama sebe; účinky její jsou neblahé, neboť nás odlučuje od Boha, od andělů, budí nedorozumění a sváry s lidmi, v člověku samém neklid a stráž. Nešťastného toho stavu ještě přibývá, hledá-li člověk ve své nesnázi pomoci někde jinde, než ve svém náležitém centru (jinudost, pův. jinost), neboť to ho vede k ztracení a zoufalství (...).“

Komenský dále nabádá, že na rozum nelze spoléhat, protože je nedostatečný. Také světu nelze důvěřovat, neboť tím se dostaneme do velkého nebezpečí. „Proto třeba se ztratiti samému sobě i všem tvorům jiným, z čehož nastává člověku nevýslovná blaženost.“ Lidé pak mohou žít v pokoji s Bohem, „vesele zírají na zmatky života“, nelekají se neštěstí, podivují se Boží shovívavosti a radostně umírají.

Poslední kapitoly hovoří o tom, že odevzdání se do Boží vůle musí být upřímné a že je třeba „bdíti u brány srdce, dbáti pokory a modlitby, jíž příklad na konec připojuje.“⁶⁰

⁵⁸ [http://eknihz.mysteria.cz/knihy/9/komensky_hlubina.htm/\(30.4.2012\)](http://eknihz.mysteria.cz/knihy/9/komensky_hlubina.htm/(30.4.2012))

⁵⁹ Tamtéž

⁶⁰ Tamtéž

3. Východiska z labyrintů

Tato kapitola odkrývá pohled na situaci člověka ve světě a následného hledání východisek a cest z labyrintů života.

Vycházím především z myšlenek Radima Palouše, Jana Patočky, Aleny Nastoupilové a Dagmar Čapkové. Ačkoli autoři mají mnoho společného a navzájem se často prolínají, každý z nich přináší své vlastní vnímání a interpretaci, jež v konečném důsledku snadněji dotváří celistvější obraz uvedeného díla Jana Amose Komenského.

V závěru každé podkapitoly bude uvedeno krátké shrnutí.

Obr. č. 2 Labyrint světa
(Příloha č. 2)

3.1. Podle Radima Palouše

„Komenského mladistvé spisy stojí ještě v dlouhé tradici zbožného nahlížení na skvělost amfiteátru Božího světa: stačí se dívat a oddat se tomu, co je třeba pouze předložit lidským zrakům, aby skutečnosti samy mluvily o své konzistenci, o božském rozvrhu, o Boží spravedlnosti, která moudře řídí běh věcí.“⁶¹

Osobní tragédie i těžké zkoušky národa během třicetileté války se vším ničím, zabíjením, pustošením a epidemiemi vedou Komenského mysl spíše k ubohosti a žalostnosti světa než k jeho harmonii. Svět stále ještě budí údiv, ale již to není svět nádherné Boží dobroty, nýbrž strastiplný labyrint. Zdánlivě spolehlivé jistoty se rozpadly, pravda se ztratila a člověk na svět pohlíží pokřiveně – skrze brýle mámení. S naléhavostí se ozývá potřeba hledat útočiště, nedobytný hrad, pevný bod – hlubinu bezpečnosti.⁶²

„Navrát se do domu srdce svého a zavři za sebou dveře“, slyší znavený poutník hlas Kristův v závěru díla *Labyrint světa a ráj srdce*. Vstupuje dovnitř a vně zůstává mdloba, bloudění, mámení a „strašlivé temnosti a mráкотy, již se rozumem lidským ani dna ani konce najít nemůže.“

Podobné téma Komenský zpracovává v *Hlubině bezpečnosti*: Svět je přirovnán k velkému kolu, které se harmonicky otáčí, je-li správně vztaženo ke svému středu, jímž je Bůh. Ve středu je člověku nejbezpečněji, protože zde ustává všechen pohyb a neklid. A naopak, čím je člověk více vzdálen od středu, tím je otáčení rychlejší a nebezpečnější. Zde je skutečný problém člověka: chce být sám sobě „samosvojným“ středem, nezávislým na svém Bohu, Stvořiteli. Tím se ovšem dostává do rozličných „motanin a jinudostí“ Nápravou potom není oprava špatně fungujícího kola – světa, nýbrž návrat do středu, do místa lidského bytostného určení. Kdo chce nalézt pevný bod, centrum své bezpečnosti, musí se cele spolehnout na Krista.⁶³

Zde se ukazuje, že „duchovní drama Komenský chápe jako vztah s nekonečnem“, které je středem všech věcí, a mezi bytostmi konečnými. Ačkoli Komenský dovede porozumět příčinám zla, východiskem je „rezignace na světskost“, jež je projevem v danostech tehdejší doby.⁶⁴

⁶¹ PALOUŠ, *Boží svět*, 10

⁶² Tamtéž, 10

⁶³ HÁBL, 43-44

⁶⁴ KOPECKÝ, J. *Jan Amos Komenský*, 101

Tato rezignace není chápána jako bezvýchodná skleslost, vzdání sebe sama okolnostem, nýbrž jako odevzdání se do Božích rukou, spolehnutí se, či spuštění se na Boží hlubinu. Člověk nahlíží své marné snažení, přestává hledat tam, kde nic není, aby mohl nalézt smysl života, pokoj a bezpečí uprostřed bouře.⁶⁵

„Komenský nehodlá setrávat v klamu, chce klam jakožto klam a mámení zjevit sobě i lidem. Takže když líčí labyrint světa, běží o občerstvení zraku, ne o pouhé bédování. Poutník sice nemůže svět v jeho aktuální pokleslosti pozdvihnout, může však z něho vyjít, totiž vyjít z vnějšku, ze světa, do nitra, k sobě; tam je pevná půda, tam se může setkat s Bohem.“⁶⁶

Svou životní krizi Komenský nezvládal pouze svou neuvěřitelnou pracovní energií, nýbrž novou myšlenkou, jež dávala celému jeho snažení nový jasný směr. Tím byla výchova, kterou považoval za prostředek skutečné nápravy lidské bytosti – přetváření člověka v novou dokonalejší formu.⁶⁷

Postoj nadějného očekávání a vědomí stvořené reality není v rozporu s myšlenkami Komenského o nápravě světa a člověka. Jinými slovy – teologie bytostného spolehnutí položila základ pro teologii činu, neboť pozitivní naděje může vést k pozitivnímu činu.⁶⁸

Proto Komenský rozvíjí myšlenku světa jako školy. Neboť „je třeba se nechat světem „poučit“, jak plnit poslání každého tvora: člověk nemá jen útrapy a bloudění přijímat, ale má je i překonávat.“⁶⁹

Komenský tak navrhuje výchovu jako školu, neboť všichni potřebují vzdělání, jemuž by mohli rozumět – odtud pochází jeho úsilí o přístupnost, přiměřenost, přirozenost i názornost.

„Lidský život už není jen trpným snášením příkoří z vůle Boží, ale stává se příležitostí k přípravě na to dobré, nepokažené, božské. Komenský spojuje myšlenku světa jako školy s myšlenkou života jako školy. Nejde sice ještě o nápravu veškerenstva, ale jde již o nápravu každého lidské bytosti.“⁷⁰

⁶⁵ HÁBL, 46

⁶⁶ PALOUŠ, 10

⁶⁷ KOPECKÝ, J. *Jan Amos Komenský*, 101

⁶⁸ HÁBL, 47

⁶⁹ PALOUŠ, 10

⁷⁰ PALOUŠ, 10

Krátké shrnutí:

Člověk se ocitá v situaci, kdy stojí před světem, který stále ještě budí údiv. Tento svět se již nejeví jako divadlo Boží dobroty, nýbrž jako strastiplný labyrint. Ztrácí se důležité hodnoty včetně pravdy a člověk je vydáván napospas všemu a všem. Teprve uposlechnutí hlasu a spočinutí v Kristu, v hlubině bezpečnosti přináší člověku smysl života a bezpečí uprostřed bouře. Východiskem se stává rezignace, která však není chápána jako reakce na bezvýchodnou situaci, nýbrž jako odevzdání se do Božích rukou. Dále Komenský rozvíjí myšlenku světa jako školy a života jako školy. Každého člověka je třeba vzdělávat, každého člověka je třeba vychovávat.

3.2. Podle Jana Patočky

„Existuje dvojitá tvář světa a v souvislosti s tím i dvojitý soulad, dvojitá harmonie; zjevná, která je zdánlivá, a skrytá, která je pravá. Obojí, má – li být spatřeno, předpokládá vedení ještě něčím jiným nežli pouhým zdravým lidským rozumem. V prvním případě je to naše zapletenost do světa, zaujatost tímto světem, poddanost věcem, která nám kouzlí preludy skutečnosti a souladu. V druhém případě je to pomoc víry, která nám dovede zbystrit zrak až k zahlédnutí něčeho, co pro zdravý rozum je absurdní, co je však pravá skutečnost a pravá harmonie.“⁷¹

Komenský využívá námět Mikuláše Kusánského, především obraz dvojitých brýlí – brýle mámení a brýle pravdy. Brýle se vyskytují ve všech rozhodujících chvílích – dříve než si poutník prohlídne svět, musí si nasadit brýle – brýle klamu. Oba průvodci, kteří poutníka cestou doprovázejí, se snaží nejen zakrývat skutečnost světa, ale také přesvědčit poutníka, že není třeba se více vyptávat, že zcela postačí to, co oni sami mu sdělí. Právě jednou z významných zakrývaných věcí je všudypřítomnost smrti. Tento okamžik prozření a uvědomění si své lidské smrtelnosti, konečnosti přináší proměnu. Ve chvíli, kdy se poutník odhodlá pohlédnout mimo tento svět, což znamená pohlédnout do nitra lidské konečnosti, smrtelnosti, brýle mámení mizí a otevírá se cesta k obratu.⁷²

Tato zkušenost nicoty, v níž se ocitl člověk, jemuž jde o vlastní bytí, přináší možnost udržet člověka otevřeným. Vztah ke světu je totiž vlivem každodennosti porušen, a do sebe uzavřený Já se musí do něj otevřít. Zde můžeme zahlédnout význam výchovy, která člověku napomáhá toto otevírání uskutečňovat: „Lidské bytí není dáno, nýbrž člověk musí svou podstatu uskutečňovat. To je možné pouze tehdy, vyjde-li člověk ze sebe (...). Člověk musí být teprve člověkem učiněn, protože existuje ztracenost a sebenalezení, uzavřenost a otevřenost, sebezajištění a obětování (...). Toto není dáno předem, nýbrž to musí být teprve objeveno zkušeností labyrintu.“⁷³

Uzavřená duše se ukazuje jako duše ne-konečná, jež se nemůže setkat s ničím jiným, než sama se sebou. Své bytostné poslání spatřuje ve zdolávání a zmocňování. Duše otevřená naopak překonává vlastní egocentričnost a ve smyslu oběti se vydává věcem, lidem i Bohu. Slyší volání celku a reaguje na něj.⁷⁴

⁷¹ NASTOUPILOVÁ, A. *Pojetí odpovědnosti v díle bratra Lukáše a J. A. Komenského*, 5

⁷² Tamtéž, 8-22

⁷³ Tamtéž, 23

⁷⁴ NASTOUPILOVÁ, A. *Pojetí odpovědnosti v díle bratra Lukáše a J. A. Komenského*, 24

„Otevřená duše se vydává, žije nikoli pro sebe samu. Svůj rozvoj nebo potěšení nehledá sama v sobě, ale v úmyslné službě druhým – světu.“⁷⁵

Podle Patočky je východiskem z labyrintu Komenského vševýchova, která posléze ústí ve všenápravu. Všechny konflikty, disharmonie, války pocházejí nakonec z toho, že se lidé ve svém poblouznění ztotožňují s něčím zvláštním a výlučným, a nevidí, že člověk je jediná bytost, jež je povolána k významnosti pro svět. Je třeba nové duchovnosti, duchovní konverze. Je třeba otevřené duše, neboť výchovu k „novému“ nelze uskutečnit tam, „kde je člověk viděn jako věc mezi věcmi, jako síla mezi silami.“⁷⁶

„Výchova je vedení, je vyvádění z labyrintu.“⁷⁷

Krátké shrnutí:

Situace člověka je vyjádřena jako zapletenost do světa, zaujatost a poddanost věcem, jež jsou pouhým preludem. Změnu předpokládá vedení něčím jiným – „vyšším“, než jen zdravým rozumem. Ve chvíli, kdy poutník pohlédne mimo tento svět, pronikne k lidské konečnosti, smrtelnosti a přichází proměna. Člověk musí být člověkem učiněn, potřebuje uskutečňovat svou podstatu, do sebe uzavřené Já se musí světu otevřít. Pak bude člověk schopen překonávat sebe sama, svou egocentričnost a žít v odevzdání se světu, lidem i Bohu. Východiskem z labyrintu je vševýchova, která v čase vyústí ve všenápravu.

⁷⁵ [http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/index.php?sid=2&lng=cs&lsn=10&jiid=19&jcid=152/\(4.5.2012\)](http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/index.php?sid=2&lng=cs&lsn=10&jiid=19&jcid=152/(4.5.2012))

⁷⁶ [http://www.literarky.cz/civilizace/89-civilizace/9357-patoka-a-komensky/\(4.5.2012\)](http://www.literarky.cz/civilizace/89-civilizace/9357-patoka-a-komensky/(4.5.2012))

⁷⁷ PATOČKA, J. *Komeniologické studie II. Sebrané spisy. Svazek 10*, 355

3.3. Podle Aleny Nastoupilové

Na počátku Labyrintu je poutník představen jako člověk zvědavý, který usiluje o to, nalézt ve světě takové místo, které by mu umožnilo bezpečný a spokojený život.⁷⁸

„Na kterouž věc mnoho a často pomýšleje a s rozumem svým pilně se radě, na tom mi se ustanovovala mysl, abych sobě takový života způsob, v kterémž by co nejméně starostí a kvaltování, co nejvíc pak pohodlí, pokoje a dobré mysli bylo, oblíbil.“⁷⁹

Touha, jež byla poutníkovým prvotním motivem, neobsahovala úmysl nalézt něco významného pro lidský život, nýbrž vznikla z pouhého rozmaru. Průvodci se snaží, nejvíce pak Mámení, aby byl poutník stejný jako ostatní. Ovšem ve chvíli, kdy se poutník rozhodne Mámení vzepřít, končí jeho moc a nadvláda. A tak stejnost, která byla na začátku cesty cílem (mít se dobře a být spokojen jako ostatní), se později stává pro poutníka významným bodem obratu a začátku nové, jinak směřované cesty.

Nastoupilová polemizuje s Patočkovou myšlenkou, že teprve setkání poutníka s lidskou konečností přináší jeho vlastní obrat. Nicméně poutník se s postavou Smrti setkává již na počátku své cesty, ale není otřesen do té míry, aby ho to změnilo. Dle jejího názoru proměna poutníka přichází ve chvíli jeho hlubokého zoufalství, kdy nalézá sílu být jiný.

„Tlumočník dí: „A kdo tím než ty sám, nechutné kyselo, vinen, když sobě všechno ošklivíš, co' se líbiti má? Hleď na jiné, jak každý ve svém stavu vesel a myslí dobré, dosti sladkosti v věcech svých maje (...). Co to než tvá fantazie dělá? Kdyby ty se ne tak v lidských věcech přebíral a vším všudy co svině věchtem zmítal, byl by jako jiní myslí pokojné, potěšení, radosti, štěstí prožívá-je.“

„Kdybych totiž jako ty,“ řekl sem, „v zevnitřnostech vězel a nápadné nějaké nemastné zasmání za radost, přečtení nějakých trochu škaret za moudrost, kousek nějaký nápadného štěstí za vrch sytosti držel. Ale kde pak zůstanou pot, slzy stonání, motání, nedostatkové, pádové a jiná neštěstí, jimž sem počtu, míry a konce žádného nespátřil po všech stavích?“⁸⁰

⁷⁸ NASTOUPILOVÁ, A. *Pojetí odpovědnosti v díle bratra Lukáše a J. A. Komenského*, 95

⁷⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*, 11

⁸⁰ NASTOUPILOVÁ, 96

Zde Komenský klade otázku, zda je možné být šťastný, když ostatní trpí? Kdo pomůže, pokud i já budu jako ostatní – lhostejný? Vědomí lidského utrpení rozbíjí poutníkův egoismus a probouzí ho k novému postoji lidského vnímání. Odmítá přijmout pohodlí světa, než aby přišel o toto poznání labyrintu. Komenského poutník nezůstává uzavřen v ráji svého srdce, ale je poslán na svět, aby v konkrétním konání naplnil tuto zkušenost labyrintu.⁸¹

Tato myšlenka o povinnosti učit druhé, starat se o ně a nenechat je bez pomoci se stává Komenskému jednou z ústředních myšlenek. Tento požadavek vzájemné pomoci je závazný nejen pro kněze, ale také pro učitele a v konečném důsledku pro všechny lidi. Je třeba se postarat o každého člověka, všem má být dána stejná šance. Lidská duše se nemůže uzavírat sama v sobě, člověk musí přemoci svou samosvojnost a stát se součástí odpovědného postoje vůči druhým.⁸²

Komenský si uvědomuje, že člověk je sám sobě velkým, bolestným problémem. Není totiž v lidských silách, aby člověk mohl utéci sám před sebou. Žije totiž v tomto světě a nemůže se před ním trvale uzavřít. Právě v tomto uzavírání se do sebe (samosvojnosti) vidí Komenský až cosi nelidského. Samosvojnost je ve své podstatě lidský přístup ke světu, k lidem i k sobě samému. V něm je skryta samota i svoboda. Avšak svoboda, která uzavírá lidskou bytost do sebe sama, není svobodou skutečnou. Samosvojnost je možné překonat výchovou, neboť se neuzavírá sama v sobě. Výchova je ve své podstatě překonáváním a přípravou pro život.⁸³

Krátké shrnutí:

V této části se setkáváme s popisem situace člověka hledajícího bezpečí a spokojenost ve svém životě. Jednoduše řečeno – být stejný jako ostatní. V okamžiku, kdy poutník nalézá sílu k rozhodnutí být jiný, nelhostejný vůči ostatním, vědomí lidského utrpení rozbíjí poutníkův egoismus a nastává proměna. Komenský probouzí člověka k novému zodpovědnému postoji k druhým lidem. Tato odpovědnost spočívá v překonání samosvojnosti a rozvíjení lidství skrze vzdělávání a výchovu člověka.

Pro další inspiraci jsou v této části podkapitoly rozvinuty některé myšlenky, jež souvisejí s polemikou Nastoupilové a Patočky.

⁸¹ NASTOUIPOVÁ, 95-97

⁸² Tamtéž, 97-100

⁸³ Tamtéž, 10-11

Jak již bylo výše popsáno, Nastoupilová předkládá, že poutník se s postavou Smrti (a tedy s lidskou konečností) setkává již na počátku své cesty, ale není otřesen do té míry, aby ho to změnilo. Dle jejího názoru proměna poutníka přichází ve chvíli jeho hlubokého zoufalství, kdy nalézá sílu být jiný⁸⁴.

Patočka oproti tomu vychází z myšlenky, že obrat poutníka nastává v okamžiku, kdy se poutník odhodlá pohledět mimo tento svět, což znamená pohlédnout do nitra lidské konečnosti, smrtelnosti.⁸⁵

První poutníkově setkání se Smrtí nastává v počátku jeho putování:

„Naposledy spatřil jsem Smrt mezi nimi všudy se procházející, ana kosou ostrou, lukem a střelami zaopatřena byvši, všechněch hlasem, aby se smrtelnými bytí pamatovali, napomínala. Ale jejího volání žádný neposlouchal, každý svého bláznovství neřádu přece hleděl (...). Což mně lítostivé bylo divadlo hleděti, jak k nesmrtelnosti připravený tvor tak žalostně, tak nenadále, tak rozličnými smrtmi hyne (...). Řekl sem však tiše: „Ach, žel buď na věky Bohu, že my bídni, smrtelní lidé k neštěstí svému tak slepí jsme!“ Odpověděl mi tlumočnick: „Můj milý! Byla-liž by to moudrost myšlením na smrt trápit se? (...). Lépe jest nehleděti na ní (...), když přijde, přijde (...). Však se jich místo jednoho kolik zase narodí.“⁸⁶

Další setkání se smrtí se odehrává v závěru poutníkově putování:

„Tisíckrát umřítí volím, nežli tu býti, kdež se tak děje, a dívati se na nepravost, faleš, lež, svod, ukrutnost. Mámil se ztratil, Všudybud (...) opustil mne (...). A vidím žalostnou věc, jak jmenovitě každý s hrůzou, naříkáním, strachem a třesením duši pouští, nevěda, co se s ním stane (...). Já bryle mámení již odvrha a oči sobě protra (...) a spatřím strašlivých temností mrákotu, již se rozumem lidským ani dna, ani konce najíti nemůže (...) sumou hrůza nevypravitelná. Pod níž strnuly všecky vnitřnosti mé a všecko tělo mé drkotalo, a zděšen byv (...) žádostivě zvolal: „Ach nemizerní, bídni, nešťastní lidé! Toto-liž jest vaše poslední sláva! (...). Ach, kéž jsem se nikdy nenarodil! (...). Ach Bože, Bože, Bože! Bože, jestliže jaký Bůh jsi, smiluj se nade mnou bídny!“⁸⁷

Při srovnání těchto dvou textů můžeme zahlédnout několik patrných rozdílů. Není setkání jako setkání. Uvědomit si přítomnost smrti, její existenci ve světě, vidět ji v jejím počínání s lidmi je trochu něco jiného, než ji začít vyhledávat, toužit po ní, patřit jí. Být v kontaktu se smrtí a být „účasten smrti“ svou bytostí jsou dvě různé věci.

⁸⁴ Více také na <http://web.uhk.cz/prometh/Komplet/SBORNIK3.PDF>

⁸⁵ Viz podkapitola 3.2 Podle Jana Patočky

⁸⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*, 23-24

⁸⁷ Tamtéž, 112-113

První setkání se Smrtí vede poutníka k bolestnému nářku za všechny. Hořekuje nad slepotou ostatních lidí, aniž by sám poznal, že je slovy tlumočnicka klamán, osleповán. „Záleží-liť v tom moudrost, tedyť já tomu zle rozumím,“ a mlčel sem.“⁸⁸ Těmito slovy poutník dává najevo svou pochybnost, ale i nevědomost. Jeho průvodci jej neopouštějí, brýle mámení stále zůstávají na svém místě.

Druhé setkání se Smrtí umožňuje poutníkovi nalezení sebe sama. Zůstává sám a své „brýle“ odvrhne. Má za sebou proces a zkušenost celého svého beznadějného putování, ocitá se tedy v docela jiném postavení. Poznání své vlastní opuštěnosti, konečnosti, ztracenosti ve smrti i ve světě vyvolává v poutníkovi hluboké zoufalství. Obracejí se přímo k Bohu a prosí jej o milost.

Otázkou zůstává, zda k obratu více napomohlo odvržení brýlí, ztráta průvodců, či zoufalost situace. Můžeme jen říci, že toto vše se odehrálo při posledním setkání se Smrtí, s vlastní konečností. Celý proces tak nabývá významné zkušenosti labyrintu.

⁸⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*, 24

3.4. Podle Dagmar Čapkové

„Z labyrintů vede cesta k individuálnímu zpytování; záchranu vidí Komenský v prohloubení vnitřního života každého člověka. Proti zdrcujícímu obrazu konkrétních společenských rozporů je postaven ideál vzájemně si pomáhajících křesťanů v druhé části *Labyrintu*, v *Ráji srdce*. Ale už tato struktura spisu naznačuje, že negativistický pohled *Labyrintu* neústí do úplného pesimismu. Šlo o to, jak najít cestu k tomuto ideálnímu cíli.“

Hlubina bezpečnosti řeší významnou otázku ve vztahu člověka k Bohu a ke světu. Svět je přirovnán ke stromu, který ze skrytých kořenů přijímá sílu, stejně jako všechno má svůj původ a základ v neviditelném Bohu, z něhož pramení moudrost, dobrota a moc. Komenský nabádá k nezbytnosti hledat centrum, podstatu všeho, především pak základ dokonalosti a řádu, jež je skryt v Bohu. Naléhá na člověka, aby nevybočoval z tohoto úsilí.

Hlavní myšlenkou *Hlubiny bezpečnosti* je dovést člověka k božské dokonalosti, neboť usiluje-li člověk o dobro, rozvíjí v sobě obraz Boží. K tomu je však zapotřebí lidské aktivity. Komenský byl stále více přesvědčen, že pro „odstranění nelidskosti a všeho, co ničí život v zhoubné době válečné, je třeba začít s tím, co činí člověka člověkem, tj. tvorem, který vyniká nad všemi ostatními živočichy, že je třeba začít jeho výchovou, celkovou důkladnou a účinnou.“⁸⁹

Krátké shrnutí:

Komenský popisuje situaci člověka, jež potřebuje přivést z labyrintu ke své individualitě. Záchranu člověka vidí v prohloubení jeho vnitřního života. Nabádá k nezbytnosti hledat centrum a naléhá na člověka, aby nevybočoval z této cesty. Dále ukazuje, že k rozvíjení Božího obrazu v člověku je třeba určitého lidského úsilí, aktivity. Aby toho byl člověk schopen, je třeba jej vychovávat.

⁸⁹ ČAPKOVÁ, D. *Myslitelsko-vychvatelský odkaz Jana Amose Komenského*, 53-55

4. Přirozenost: sebepřekračování a upadlost člověka v díle Jana Amose Komenského

Počátkem 30. let sedmnáctého století nastává posun v myšlení Jana Amose Komenského. Přichází období, kdy je třeba upustit od pasivního přístupu ke světu. Tento pozvolný proces, jež vede k novému postoji k povaze světa a postavení člověka v něm, zachycuje již uvedené dílo *Labyrint světa a ráj srdce*.

„Dílo, jakoby škrtaující minulost, skepticky popírá aristotelsko-ptolemailovský svět. Komenský se osvobodil od všech vnitřních pout; musel v sobě udusit nevyhovující jistoty starého světonázoru, musel ve svém duchu provést toto revoluční dílo zkázy, aby mohl konečně najít cestu ze svého zoufalství i beznaděje (...).“⁹⁰

Cestu ze svého vlastního životního labyrintu...

Zde se naskýtá otázka, jaký je vlastně cíl této cesty, kam je třeba člověka z jeho labyrintu dovést? Co bylo záměrem Jana Amose Komenského?

V předchozích kapitolách jsme se zabývali životem, dílem i dobou Komenského, dále jsme se hlouběji ponořili do představení dvou základních děl této práce – *Labyrint světa a ráj srdce* a *Hlubina bezpečnosti*. Poté jsme si přiblížili myšlenky a pohledy několika významných autorů, komeniologů na tato díla, především pak v souvislosti s otázkami: Jak Komenský popisuje situaci člověka ve světě a jaké cesty či doporučení nabízí? Společně jsme pak došli k závěrům, že východiskem z labyrintu, ze strastiplného bloudění člověka je výchova a vzdělávání.

Nyní se pokusíme stručně definovat pojem výchova, dále se zaměříme na cíle výchovy a vzdělávání z pohledu Komenského, abychom více porozuměli tomu, kam lidé z labyrintu směřují. Nakonec vstoupíme do tématu přirozenosti člověka a budeme objevovat spojitosti výchovy, lidské přirozenosti, sebepřekračování a upadlosti.

⁹⁰ FLOSS, P. *Od divadla věcí k dramatu člověka*, 66

4.1. Cíle výchovy a vzdělávání

Výchova nebo **vzdělávání** – řecky *paideia* je podle Jana Patočky jedním z posvátných slov staré řečtiny. „Je něčím, co je hodno úcty a co samo prostor schopnosti úcty vytváří; něčím, co probouzí úžas: žasneme nad tím, že něco takového jako *paideia* je možné, ale také platí, že *paideia* probouzí schopnost žasnout nad něčím. *Paideia* je založena vztahem, schopností být ve vztahu, ale také schopnost vztahu zakládá.“⁹¹

Výchova spočívá ve výkonu. Pokud se člověk narodí, musí na sobě něco vykonat, a to nejen sám, ale též za pomoci ostatních.⁹²

Co je to vlastně výchova? Radim Palouš odpovídá jednoduše: „Výchova je působení jednoho člověka na druhého, tedy výchova je vychovávání.“ Na tomto pojetí výchovy Komenský navrhuje svůj systém vzdělávání, univerzální školský systém, aby se každý mohl naučit všemu.⁹³

Tématem vzdělávání se Komenský zabýval již jako učitel v přerovské škole. Také pohled na jeho životopis, jeho záměrné vyhledávání pedagogických literárních zdrojů hovoří o jeho snech a plánech. Přesto, jak sám Komenský dokládá⁹⁴, rozhodující vliv nepřichází z didaktických příruček, nýbrž od filosofů, především pak od M. Kusánského, T. Campanelly a F. Bacona. Byl to právě M. Kusánský, jež inspiroval Komenského motivem *světa jako školy*.

Nově objevená „edukativní dimenze“ člověka byla doplněna impulzy T. Campanelly a F. Bacona. Campanella patřil ke kritikům tradičního aristotelského přístupu k vědění a snažil se o jakousi syntézu všech zdrojů vědění, včetně zkušenosti, víry a rozumu. Bacon přicházel s myšlenkou metodologické reformy vědění, která měla umožnit přírodě, aby promlouvala k člověku.

Čapková popisuje Komenského „vychovatelské“ vnímání přírody: „Nepozoroval přírodu jako velký mechanismus (...). Poznání přírody ho zajímalo jednak proto, že lidi obklopuje, že by si měli uvědomit, co hlavně mají z ní poznat, co tedy je třeba zařadit do obsahu školního vzdělávání. Jednak ho zajímala proto, že z ní jako oblasti v celku světa lidem nejsnáze přístupné a

⁹¹ KRATOCHVÍL, Z. *Výchova, zřejmost, vědomí*, 28

⁹² HOGENOVÁ, A. *K filosofii výkonu*, 96

⁹³ [http://www.tf.jcu.cz/getfile/335960c82aa99a43/\(11.5.2012\)](http://www.tf.jcu.cz/getfile/335960c82aa99a43/(11.5.2012)), 6

⁹⁴ KOMENSKÝ J. A. In. HÁBL, J. *Lekce z lidskosti*, 50

poznatelné mohou pochopit Boží záměr, řád světa, vzestupnou strukturu od primitivních k složitějším organismům až k nejsložitějšímu – člověku, a ještě výš k oblasti duchovní (...).⁹⁵

Na základě těchto poznatků Komenský začíná vytvářet strukturu nové filosofie výchovy a vzdělávání:

- Pro člověka existuje svět skýtající přirozený výchovně-vzdělávací materiál
- Pro člověka existuje vědění, které zahrnuje a harmonizuje celek (později nazvána pansofie)
- Existuje metoda, jež napomáhá přírodě odhalit svůj potenciál

Tyto myšlenky vedly ke vzniku spisům didaktickým a pansofickým. Jednalo se především o *Didaktiku českou* (1632) a *Didaktiku velkou* (1657).

Didaktika začíná popisem stvoření člověka k Božímu obrazu a dále pokračuje jeho „pádem“ a následným vyhnáním z ráje. Tento úvod ukazuje, jak Komenský vnímal žalostný stav věcí lidských. Nicméně Komenský nezůstává pouze u bédování a nářků, nýbrž hledá způsob, cestu, jak světu pomoci.⁹⁶

Komenský vychází z myšlenky, že pokud se má člověk stát člověkem, musí být dobře vychován. Podobně je třeba vychovávat každého jedince, též celý národ. Tím přibude jeho vzdělanosti a odlišnosti od barbarů.

„U vzdělaného národa jde všechno svým pořádkem, jedno zapadá do druhého jako u hodinového stroje. U barbarů se všechno podobá rozvalenému snopu nebo písku bez malty.

U vzdělaného národa si lidé slouží navzájem a každý na svém místě koná práci, užitečnou sobě i jiným. U barbarů se nestará jeden o druhého, vše se dělá nejednotně, jeden překáží druhému, panuje všeobecný zmatek.“⁹⁷

Jak nadčasové, jak příznačné pro dnešní dobu...

Podle Jana Amose Komenského je konečným cílem veškerého vzdělání **přivést lidské bytosti ke smyslu jejich existence**. Otevřít lidem obzor poznání toho, kdo jsou, odkud pocházejí, kam směřují a především proč jsou na světě.

⁹⁵ ČAPKOVÁ, D. In. HÁBL, J. *Lekce z lidskosti*, 54

⁹⁶ HÁBL, J. *Lekce z lidskosti*, 52-57

⁹⁷ POPELOVÁ, J. J. A. *Komenského cesta k Všenápravě*, 332-333

„...nejvznešenější dílo boží, člověk, vyslaný do světa z nejušlechtilejších důvodů, zapomněl na cennější složku sebe sama a ničemu se nevěnuje méně než tomu, kvůli čemu sem byl vyslán.“⁹⁸

Nejprve člověk potřebuje poznat sám sebe, poté přesah svého života, nakonec se připravuje pro věčný život a na věčnou s Bohem blaženost.

a) Člověk musí poznat sám sebe

„Člověk je nejdokonalejší, nejdivnější, nejslavnější tvor. Jest tedy člověk tvor sice boží, jako i země, voda, kámen, hovořící, dřevo, pták atd., ale však tvor ze všech tvorů nejdokonalejší, nejdivnější, nejslavnější.“⁹⁹

Lidské bytosti jsou nejdokonalejší, protože pouze ony mají všechny tři atributy bytí: život, citění a rozumnost. Např. kámen má existenci ve světě, nemá však život; rostlinám a stromům je dán život, dokonce i schopnost rozmnožovat se, ale věci necítí; všechna zvířata, čtvernohá zvíř, ptactvo, ryby, plazi apod. mají život a cítí, nemají však rozum. [DČ I,2]¹⁰⁰

Lidé jsou nejdivnější ze všech tvorů, neboť jenom v nich “nebeské se zemským, viditelné s neviditelným a smrtelné s nesmrtelným se sbíhá, aby v kusu hlíny rozumná, nesmrtelná, věčná duše bydlila, to moudrosti Boží veliký jest skutek (...).“ [DČ I,3]

Největší sláva lidských bytostí spočívá ve skutečnosti, že se Bůh sám v Ježíši Kristu stal člověkem s cílem „obnovit to, co bylo porušeno“. Žádný jiný tvor v celém vesmíru nebyl Stvořitelem takto poctěn. [DČ I,4]

Člověk musí poznat sám sebe – musí poznat: KDO JE, KÝM JE
(Je podoběn Bohu, je stvořen k Jeho obrazu, je něčím více než kámen, rostlina či zvíře, Kristus se připodobnil člověku...)

b) Člověk musí poznat přesah lidského života

- i. Složení naše ukazuje nám, že na tom, co zde máme, dosti není. Neboť člověk svůj stupeň v sobě má: rostoucí s bylinami zároveň, druhý život cítící a hýbající se, se zvířaty společně, a duchovní či intelektuální, specifický pro lidi. Ze skutečnosti, že na všech těchto úrovních máme ten-

⁹⁸ [http://old.paidagogos.net/16/1.html/\(5.5.2012\)](http://old.paidagogos.net/16/1.html/(5.5.2012))

⁹⁹ KOMENSKÝ, J. A. In. POPELOVÁ, J. J. A. *Komenského cesta k Všenápravě*, 141

¹⁰⁰ Pozn. Didaktika česká

denci růst a vyvíjet se k dokonalosti, ale v žádné z nich ji nedosahujeme (...), „že se nám něco vyššího jinde někde chová.“ [DČ II,2]

- ii. „My zde cíle svého nedocházíme, ale jinam patření míti musíme.“ [DČ II,3]

Člověk musí poznat přesah lidského života – musí poznat: KAM JDE
(Má tendenci růst, vyvíjet se k dokonalosti, někam směřovat...)

c) Člověk se připravuje pro život věčný

Důkazem jsou tři věci:

- i. Lidé. „Pozorujeme-li sami sebe, vidíme, že všechna naše bytost postupuje tak stupňovitě, že každý stupeň předcházející razí cestu stupni následujícímu. [DV III, 2]¹⁰¹
- ii. Svět. „Sám viditelný svět, ať jej pozorujeme z kterékoli strany, dokazuje, že není stvořen k jinému účelu než pro rozplozování, vyživování a vzdělávání lidského pokolení (...). Není tedy tento svět vezdejší ničím jiným než naším semeništem, naší výživou a naší školou. Je tedy něco více dále, kam máme postoupit, až budeme propuštěni z tříd této školy, totiž do věčné akademie.“ [DV III, 2]
- iii. Písmo svaté. „To vše že tak jest, ač rozum ukazuje, Písmo však svaté nejmocněji tvrdí, kteráž oznamuje, že stvořiv Bůh svět a zhotovil v něm všechno, teprv člověka jako hospodáře v něj uvedl, poručiv, aby se plodili a rozmnožovali a naplnili zemi, panující nad vším, což tu jest (...). Všecko tedy jest kvůli člověku, i sám čas (...). Konečně jména, jež dává Písmo tomuto životu, naznačují, že není ničím jiným než přípravou k jinému životu (...).“ [DČ III, 7]

Člověk se připravuje pro život věčný – musí poznat: PROČ ŽIJE
(Vše se nějak vyvíjí...)

d) Člověk a „věčná s Bohem blaženost“

Člověku jsou dány tři hlavní úlohy jako životní určení. Pokud je naplní, dosáhne zmiňované věčné blaženosti.

- i. Být rozumovou bytostí, což znamená „býti pozorovatelem, oznamovatelem a poznávatelem všeho (...).“ [DV IV, 3]

¹⁰¹ Pozn. Didaktika velká

- ii. Být pánem stvoření, což znamená „všemu vykazovati patřičný účel, a tím všecko přenášeti užitečně: mezi tvory všude vésti si panský, tj. vážně a ctnostně (...) a přitom chrániti vlastní důstojnost (...).“ [DV IV, 4]
- iii. Býti obrazem Božím znamená „k Bohu se srdcem, žádostmi všemi snažnostmi obraceje, vnitř i zevnitř (...). Obrazu zajisté dokonalost všecka v tom záleží, aby podobnost původu svého co nejvlastněji vyrazel.“ [DV IV, 9]¹⁰²

Člověk a věčná s Bohem blaženost – musí poznat: JAK ŽÍT
(Být rozumovou bytostí, pánem stvoření a obrazem Božím...)

Člověk se potřebuje dobrat smyslu své existence. Kristus sám o sobě říká: „Vím, odkud jsem přišel a kam jdu.“¹⁰³ Také apoštol Pavel podobně prohlašuje: „Vím, komu jsem uvěřil.“¹⁰⁴ Pokud má člověk poznat, kdo je, kým je, kam směřuje, proč je na světě a jakým způsobem na zemi žít, je třeba jeho vzdělání, vedení, vychování. Upřít mu tuto možnost znamená jednat proti jeho přirozenosti.

Pospíšil přináší cíle výchovy v podobném smýšlení:

➤ **Cíl výchovy ve vztahu k jednotlivci**

Cílem lidského života je nalezení odpovědi na otázky po smyslu. Poznání-li člověk sám sebe, svět i Boha, nalezne nejen odpovědi po účelu světa, ale též to, co je pro člověka dobré.

Komenský chápe člověka jako bytost, která „má v sobě přirozenost všech ostatních stvořených věcí.“ Cílem výchovy je maximální rozvoj všech schopností člověka, zejména pak racionality, vzděláním, které činí člověka člověkem. Podle Komenského je člověk takového rozvoje schopen, neboť plyne z jeho lidské přirozenosti.¹⁰⁵

➤ **Cíl výchovy ve vztahu ke všem lidem**

Bůh nečiní mezi lidmi žádného rozdílu.

„První, čeho si přejeme, jest, aby tak plně a k plnému lidství mohl být ne nějaký jeden člověk nebo několik jich nebo mnoho, nýbrž všichni lidé vespolek i

¹⁰² HÁBL, 58-61

¹⁰³ J 8,14

¹⁰⁴ 2 Tm 1,12

¹⁰⁵ [http://old.paidagogos.net/16/1.html/\(7.5.2012\)](http://old.paidagogos.net/16/1.html/(7.5.2012))

každý zvlášť, mladí i staří, bohatí i chudí, urození i neurození, mužové i ženy, zkrátka každý, komu se dostalo údělu narodit se člověkem.“

➤ **Cíl výchovy ve vztahu k univerzu, vztah lidstva ke stvoření**

Člověk, jenž existuje v tomto světě, je obklopen třemi skutečnostmi: ty, které stojí pod ním a jejichž účel má poznat (filosofie), ty, které jsou na stejné úrovni s ním, tzn. ostatní lidé (politika) a ty, které stojí nad ním, tedy Bůh, „od něhož pocházíme a k němuž směřujeme (k čemuž je třeba zbožnosti).“ Poněvadž tyto tři věci lidské byly porušeny, též i svět ztrácí svou hodnotu. Důležitou součástí nápravy je tedy vztah člověka k univerzu a tím i náprava univerza samotného.

➤ **Cíl výchovy ve vztahu člověka a Boha**

Tento cíl se dotýká eschatologické dimenze nápravné činnosti. Plnost dobra není dosažitelná v tomto světě, teprve obnovou člověka i světa se lze přiblížit zpět k dokonalému Bohu.¹⁰⁶

Patočka dodává, že problémem Komenského nebyla říše člověka, nýbrž člověk sám. Proto Komenský přichází s velkolepým pojetím výchovy, a to nejen výchovy „vyvolených“, ani výchovy ve smyslu připravenosti pro život, nýbrž výchovy jako spoludotváření lidského života.

V Labyrintu světa se setkáme s pobloudilým člověkem, jenž se činí věci a mívá se tak se svým lidstvím. Nedokáže vnímat specifčnost svého poslání, lidskou odpovědnost za sebe, za druhé, za svět. Proto je třeba člověku pomoci. Ovšem pomoci způsobem, který přivádí člověka k sobě samému, k vědomí jeho poslání.¹⁰⁷

Člověk nemůže být věcí, protože věc je pouhým prostředkem, **člověk je povolán k vyšším cílům – KE SVĚMU LIDSTVÍ.** Opravdu lidským se člověk musí teprve stát, jelikož lidskost není danost. Lidskost je možností, výzvou a posláním, které je potřeba vykonat.

„Svět je škola, svět je místo, kde se máme stát lidmi, obrátit se v člověka (...). Výchova je hlavní „věc“ člověka, skrze kterou všechna ostatní specifika lidskosti mohou teprve existovat.“¹⁰⁸

Výchova jako norma i cíl přináší nápravu lidských věcí. Jen tak se může naplňovat cíl Jana Amose Komenského, aby se člověk stal člověkem.¹⁰⁹

¹⁰⁶ [http://old.paidagogos.net/16/1.html/\(7.5.2012\)](http://old.paidagogos.net/16/1.html/(7.5.2012))

¹⁰⁷ PATOČKA, J. *Komeniologické studie II. Sebrané spisy. Svazek 10*, 354-356

¹⁰⁸ Tamtéž, 356-357

Znovu a znovu si klademe stále aktuální otázku: Kdo je člověk, odkud přichází a v co může doufat? Každá doba pak nutně hledá svou vlastní odpověď na základě potřeb a problémů světa i člověka. Podobnost doby vystihuje G. B. Shaw: „Teď, když jsme se naučili létat vzduchem jako ptáci a plavat pod vodou jako ryby, zbývá jenom jedno: abychom se naučili žít na zemi jako lidi.“¹¹⁰

¹⁰⁹ PATOČKA, J. *Komeniologické studie II. Sebrané spisy. Svazek 10*, 359

¹¹⁰ SHAW, G. B. In. PEŠKOVÁ, J. *Já, člověk...*, 44

4.2. Přírozenost: sebezpřekračování a upadlost člověka

„Aby Bůh předvedl jednotu svého bytí, sjednotil všechny tvory navzájem tak podivuhodně a tak je navzájem svázal, že vždy jedno obsahuje druhé a jedno obstává skrze druhé právě tak, jako v řetězu jeden článek visí na druhém.“¹¹¹

Komenský označuje tuto společnou prapodstatu za „živost světa“. Jedná se o spočinutí v dobrém, veselém a trvanlivém způsobu bytování, v přízni a souladu s tím, co se od nás očekává. „Neboť cokoli naturale, to rádo jde. Vody, aby dolů tekla, prositi netřeba; udělá to sama ráda, jen jí posluž a ohrad.“ Boží dotek bytostné správnosti oživuje každého účastníka tohoto světa. Příroda není jen soubor lesů, soubor veškerenstva, nýbrž je to „při-rozená, tj. v-rozená, Bohem vtisknutá síla umožňující spočívat správným způsobem.“ Přírozenost lze pak definovat jako schopnost přiměřeně žít.

Taková přírozenost je dána „duchem“ nebo nesmírným množstvím tvůrčích duchů, jež jsou uzavřeni do semen věcí. Stávají se tak nositeli forem, vloh a způsobů chování, proto „voda bude vždy mokrá, kov se taví v ohni, jablko rodí jablko, a ne hrušky, ořech nebo třešně.“ Každá věc je udržována ve svém bytí silou, jež je propůjčena od Boha a veškerenstvo světa zůstává obdařeno smysluplností, Boží dobrotivou prozřetelností.¹¹²

Tato síla se projevuje v lidské dovednosti. Je tvořením skutečnosti podle idejí, jež se nalézají v naší mysli. Podobá se umění božskému. I výchova je v podstatě takovým uměním, jež napodobuje přírozenost. Výsledkem této výchovy je utváření jedinečné bytosti. Podobně jako se jedinec stává nositelem určité úlohy, jež je vložena Božím tvořením, tak i výchova spěje za určitou daností.

Člověk jako živá bytost vstupuje do světa a účastní se tvoření i stvoření, neboť Bůh ve svém stvořitelském díle předal světu božskou povahu, svět i veškeré věci v něm získaly svou vlastní úlohu, poslání. Tyto věci pak nejsou odevzdány pouze pasivnímu mechanickému fungování, nýbrž svým spočinutím v harmonii s Boží vůlí získávají vlastní sebezáchovu ve smyslu „věrnosti svému pravému poslání.“ Pokud se ovšem člověk sobecky uzavře do sebe a neplní své bytostné určení, působí disharmonii a stává se „samosvojným.“ Nutnou

¹¹¹ [http://eknihz.mysteria.cz/knihy/9/komensky_hlubina.htm/\(11.5.2012\)](http://eknihz.mysteria.cz/knihy/9/komensky_hlubina.htm/(11.5.2012))

¹¹² PALOUŠ, R. *Boží svět*, 16

úlohou člověka je pak překonávat tento nesoulad a uvádět do světa harmonii a mír.¹¹³

Bytostné povolání tohoto světa je být školou, bytostným povoláním školy je přivádět jedince k naplnění toho, co je očekáváno. Pokud svět promlouvá srozumitelně, stane se smysluplným. Člověk, jenž zareaguje na toto volání, nebude pouze rozumět, nýbrž „bude sám žít transcendentně, mířit nad sebe, překračovat sebe sama.“

Přirozený svět je školou moudrosti, v níž se nejen vyučuje, ale také vychovává. Příroda nabývá jiného postavení, stává se významným pramenem nového poznávání, zdrojem pro lidské snažení, předpisem samotné výchovy. Komenskému však nejde o pouhou znalost, informovanost o současném „hemžení“ ve společnosti a vědách, nýbrž o celkovou moudrost. Veškerenstvo je obnovitelné skrze Boží působení. Může tak přejít ze stavu pokleslosti, zapomenutosti a zatemnělosti do stavu náležité zralosti a nápravy.¹¹⁴

Škola světa nepředkládá pouze světské skutečnosti, ale vede člověka k naplnění svého bytostného poslání ve světě, a tím ke směřování mimo sebe sama, k vlastnímu sebepřekračování. Boží podstatu světa utváří láska, člověk směřuje k druhému, sestupuje k pomoci, aby druhý mohl být opět obnoven ve svém stavu. Veškerá skutečnost má výchovnou povahu, ovšem „opravdové zření není jen pasivní povahy, nýbrž otevírá cestu k lidství“.

Komenský usiluje otevřít bránu poznání všem lidem, neboť vychovávání je samou podstatou Božího harmonického světa. „Svět míří na člověka a nabízí mu poučení, výchova míří na svět a neomezuje se pouze na člověka.“ Výchova je prostředkem nápravy všeho, co je nedokonalé, co je třeba obnovit a obrací člověka k světu jako škole. Bez této výchovy se ztrácí harmonie se světem, člověku se nedostává jeho bytostného naplnění a zůstává uzavřen v bludném kruhu labyrintu.¹¹⁵

Každý člověk je bytostí vzdělavatelnou a též bytostí, jež vzdělání potřebuje. Neboť „má-li se člověk stát člověkem, musí být vzděláván.“ Bez vzdělání se člověk stává „ne-člověkem“. Je třeba vzdělávat všechny lidi, bystré či hloupé, bohaté či chudé, chlapce či děvčata, vládce či poddané.

¹¹³ PALOUŠ, R. *Boží svět*, 22

¹¹⁴ Tamtéž, 31-36

¹¹⁵ Tamtéž, 36-38

„Všichni všemu mají být vyučováni.“ Tím je myšleno, že „...všichni, kdož jsou posláni na svět, nejen jako pouzí diváci, nýbrž i jako budoucí herci, učili znáti základy, příčiny, a cíle všeho hlavního, co jest a co se děje; aby totiž na tomto světě nepřipadalo jim nic tak nepoznaného (...), čeho by nemohli užítati k jistému užitku a bez škodlivého omylu.“¹¹⁶

Takové školy by potom byly „dílnami lidskosti.“ Změny, jež Komenský zamýšlel, vycházely z přirozeného řádu věcí. Zabývaly se oblastmi, zásadami, jež měly učinit vyučováním jistým, snadným a důkladným.

Na počátku každého principu stojí zásada, jež vyjadřuje nějakou charakteristiku chování přírodního jsoučna. Jedním z příkladů je např. zásada přirozenosti přihlížející příhodnosti času. Komenský tak poukazuje na chování ptactva, které dává život svému potomstvu. V čase jara, chladných dní je nutné se o nakladená vejce postarat. Ptáci sedí na vejcích, aby je zahřívají a ochránili před zimou. Vylíhnutá mláďata se pak rodí v době, kdy je všude kolem dostatek potravy. Tyto informace jsou poté vsazeny do činností člověka, který též musí nahlížet příhodnosti času, vhodnosti roční doby. Též i výchova musí vycházet z časové posloupnosti.¹¹⁷

Společným motivem všech zásad a principů je vždy soulad didaktické metody s apriorní povahou přirozenosti světa. To je také vyjádřeno ve slavném mottu Komenského: „Omnia sponte fluent, absit violentia rebus.“¹¹⁸

Výchovné umění má působit ve shodě a harmonii s náklonnostmi lidské přirozenosti.

Ovšem vzdělání, které nejde ruku v ruce s mravností a zbožností, je vzdělání „nešťastné“. Neboť co je vědění bez mravnosti? Komenský odpovídá: „Kdo prospívá ve vědění a hyne v mravech (...) kráčí více dozadu než kupředu.“

Podle Komenského se ctnosti učí skutky, ne pouze řečmi. Bez ctnostných činů člověk není nic více než „zbytečné břemeno země“. Ke ctnostem člověk dochází obcováním se ctnostnými lidmi. Ctnostné jednání potřebuje lidskou vytrvalost. Jádrem všech ctností je služba druhým. Porušená lidská přirozenost je zaměřena sama na sebe, pak je důležité vyučovat, že „se nerodíme sobě samým, nýbrž Bohu a bližnímu.“

¹¹⁶ KOMENSKÝ, J. A. In. HÁBL, J. *Lekce z lidskosti*, 63-64

¹¹⁷ <http://www.reflexe.cz/File/sousedik-komensky.pdf/9.5.2012>

¹¹⁸ KOMENSKÝ, J. A. In. HÁBL, J. *Lekce z lidskosti*, 64-67

Zatímco pozdější moderní pojetí vzdělanosti předpokládalo, že rozvoj vědy a poznání bude automatickým faktorem mravního chování člověka, Komenský byl přesvědčen o opaku. Zdůrazňoval potřebu mravního vzdělávání, neboť člověk bez mravnosti je nejen břemenem, ale dokonce „neštěstím“ sobě i druhým lidem. Neboť čím více vědění, tím více možností pro zneužití ke zlému. Proto Komenského „dílny lidskosti“ zcela vědomě usilovaly o regeneraci, tj. o znovu-zrození všech dimenzí lidskosti.¹¹⁹

Výchova se zaměřuje na celost života člověka, nejde však jen o nějaké počáteční vstupní fáze či informovanost v určité oblasti. Předním a vskutku výsostným úkolem vzdělávání a výchovy jest lidskost sama. Člověk na sobě samém zrcadlí Boží obraz veškerého míru a řádu.

„Výchova je daleko více než pouhá příprava k tomu, co má potom přijít, je to e-ducatio, vy-vádění k Slunci¹²⁰, k Dobru, orientace k centru, nasměrování k Pravdě, k smyslu, k tomu, co skutečně *jest*: k bytí. Je překonáním bytostného „ne“, je konverzí.“¹²¹

Svět je úkolem, jehož porozumění vede k východisku z labyrintu zpět k bytostnému celku všech skutečností. Lidský život nabývá svého smyslu.

Člověk jako nedotknutelný Boží dar se ocitá na samém vrcholu světa, přesto se v tomto světě neztrácí. Stále zůstává v propojenosti vztahů mezi ním a Bohem a mezi ním a ostatním stvořením skrze specifické určení a nikým nezastupitelné poslání. Bůh svěřil člověku „panování“ ve smyslu správcovství, opatrování Božího stvoření. Člověk, jenž sice patří mezi nejdokonalejší stvoření, stále zůstává stvořenou bytostí. Jeho dokonalost spočívá v podobnosti Bohu. Z myšlenky dokáže vytvořit dílo, dokáže neviditelné ideje uvést do viditelné skutečnosti, dokáže vytvářet světy umění. Člověk je Božím obrazem nejen svou podobou, ale také i svou důstojností. V člověku se tak střetává nebeské s pozemským – je pokračovatelem Boží tvorby na zemi.

Člověk se od přírody učí podstatnému – učí se přijímat (podoba Božího obrazu) i dávat (v podobě správcovství). Proměňuje svět v souladu s přirozenou podstatou věcí. Tato proměna v podobě transcendence, sebezpřekračování je opakem uzavřenosti a „samosvojnosti“.

¹¹⁹ KOMENSKÝ, J. A. In. HÁBL, J. *Lekce z lidskosti*, 69-72

¹²⁰ Pozn. „Slunce – denně nové.“ Hérakleitos In. KRATOCHVÍL, Z. *Výchova, zřejmost, vědomí*, 39

¹²¹ PALOUŠ, R. *Boží svět*, 41

Před pádem do hříchu člověk spravoval ostatní bytosti v ráji, po pádu odpadá od svého lidství a ztrácí svou přirozenou schopnost plnit své poslání. V Hlubině bezpečnosti je lidský pád označen jako „samosvojnost“. Lidé se stávají sebestřednými, nehledají střed svého života v Bohu. Ztrácejí se sami v sobě, v uzavřené deformované podobě lidskosti. To, co chybí, je odevzdanost. „Sebevzdávání, sebezbavenost, KENOSIS je jádrem obratu: odchodem od sebe se člověk vydává na pout' za nápravou.“¹²²

Lidská povaha má „přirozený“ sklon ke vzdělání, ctnosti a zbožnosti. Tato přirozenost¹²³ není porušeností člověka po pádu, nýbrž první a základní stav, ke kterému musíme být opět přivedeni.

Přirozená touha po Bohu – po nejvyšším dobru byla porušena hříchem. Lidé se nacházeli v „padlém“ stavu, jako nejdokonalejší ze všeho stvoření se odvrátili od svého Stvořitele a ztratili osobní vztah s Bohem, stav harmonie. Původní harmonie lidské přirozenosti však nebyla zcela zničena, Ježíš Kristus přišel, aby spasil a obnovil všechny, kteří by jinak zahynuli.

A proto, „ať nám tedy nikdo, když začínáme se raditi o prostředcích proti porušení, nestaví naproti porušenost, poněvadž ji duchem svým a jinými nařízenými prostředky snaží se odstraniti Bůh (...). Nevsel-li zajisté Bůh brzo po pádu a pohroženém vytětí (trestu smrti) brzo výhonky nové milosti znovu v srdce naše? Neposlal-li syna, aby padlé znova bylo jím postaveno?“¹²⁴

Člověk je považován za rozumnou bytost, jež ho činí „králem sebe sama“. Veškeré panování vychází z Božího plánu. Každému je poskytnuta možnost vymanit se z pout hříchu a nalézt východisko z bloudění. Ve své výchově se Komenský obrací k jedinci jako zástupci všech, aby jej vyvedl ze stínů klamu a zmatku, ze soběstředné koncentrace, aby jej mohl vzdělávat, a tím povznést. Výchova v tomto pojetí se stává procesem samotného lidství. Člověk, jenž je součástí výchovy, je uveden do Božího světa a uskutečňuje se jako „skutečně žijící“ bytost.

Člověk potřebuje být obdařen svobodnou vůlí, aby měl možnost zvolit si cestu z pádu, z hříchu k setkání s Bohem. Sebepoznání znamená nahlédnout vlastní UPADLOST a vydat se novým směrem. Přesto člověk nemusí volit, může zůstat ve své upadlosti a rezignovat na sebe sama jako na svobodnou bytost.

¹²² PALOUŠ, R. *Boží svět*, 41-49

¹²³ Česká a latinská verze Didaktiky jsou odlišné právě tímto pojetím lidské přirozenosti. Více např. [\(http://www.reflexe.cz/File/sousedik-komensky.pdf\)](http://www.reflexe.cz/File/sousedik-komensky.pdf)(9.5. 2012)

¹²⁴ KOMENSKÝ, J. A. In. HÁBL, J. *Lekce z lidskosti*, 61-62

Odcizený sám sobě, sobecký, svévolný a samosvojný. Také člověk nemusí volit, protože neumí zvolit to nejlepší. „Vždyť po pádu zajisté nic v nás celého, všechno kusé, necelé, roztrhané.“ Plnění Boží vůle pak vychází ze svobodného chtění, ze svého pravého bytostného poslání. Ctnostný člověk pociťuje přímo životní rozkoš, je-li veden ke všemu, co „řád spravedlnosti káže“.¹²⁵

Svoboda může být pro člověka rizikem, jelikož ji může zneužít ke svým vlastním, nemorálním cílům, a tím se znovu stává bytostí svévolnou a nesvobodnou. „Lidská svoboda se může plně uplatnit a rozvíjet jen v prostoru morálního, to je skutečného světa s hodnotami dobra a zla. Právě zlovůle, svévole působí disharmonii a neblahý stav změtenosti. Člověk pansoficky vzdělaný uplatní svou svobodu, neuplatní nesvobodu svévolné, libovolné závislosti na náhodných, pudových, vždy dílčích determinantách; jeho svoboda je vždycky možností zastat se obecného, univerzálního.“¹²⁶

„Dopadá-li věc výchovy dobře, pak tomu je díky jiné síle, jiné moci, již se vychovatelské usilování s radostí podřizuje: díky Bohu.“¹²⁷

¹²⁵ PALOUŠ, R. *Boží svět*, 53

¹²⁶ [http://www.tf.jcu.cz/getfile/335960c82aa99a43/\(11.5.2012\), 14](http://www.tf.jcu.cz/getfile/335960c82aa99a43/(11.5.2012),14)

¹²⁷ [http://www.tf.jcu.cz/getfile/335960c82aa99a43/\(11.5.2012\), 20](http://www.tf.jcu.cz/getfile/335960c82aa99a43/(11.5.2012),20)

4.3. Vzájemné spojitosti výchovy a přirozenosti člověka

V předchozích částech této kapitoly jsme se zaměřili na cíle výchovy, abychom porozuměli, kam je potřeba člověka z jeho labyrintů dovést a dále jsme se zabývali lidskou přirozeností – sebezpřekračováním a upadlostí člověka.

Komenský vychází z myšlenky, že pokud se má člověk stát člověkem, musí být dobře vychován. Konečným cílem vzdělávání je přivést člověka ke **smyslu vlastní existence** – otevřít lidem obzor poznání toho, kdo jsou, odkud pocházejí, kam směřují a především proč jsou na světě. Dalším cílem výchovy je maximální **rozvoj všech schopností člověka**, zejména pak racionality, vzděláním, které činí člověka člověkem. Podle Komenského je člověk takového rozvoje schopen, neboť plyne z jeho lidské přirozenosti.

Nakonec je člověk povolán k vyšším cílům – **ke svému lidství**. Opravdu lidským se člověk musí teprve stát, jelikož lidskost není danost. Lidskost je možností, výzvou a posláním, které je potřeba vykonat.

Přirozenost lze pak definovat jako **schopnost přiměřeně žít**. Výchova vychází z lidské přirozenosti, neboť člověk potřebuje znát smysl svého života, potřebuje být vzděláván, rozvíjen, vychováván, potřebuje nutně dosahovat svého lidství. Toto vše jsou oblasti, kam je třeba člověka z jeho labyrintů dovést. Lidská bytost se přirozeně rozvíjí a smysluplná výchova i vzdělávání tomu může napomoci. Tím, že je člověk schopen změny, že je schopen proměňovat sebe sama a proměňovat svět i věci kolem sebe, tím se stává jiným, odlišným od věcí, rostlin i zvířat. Stává se skutečným Božím obrazem, neboť se podílí na Božím stvořitelském plánu. Člověk se otevírá se světu a odmítá samosvojnost, svou vlastní upadlost právě svým sebevydáním, obětováním, sebezpřekračováním.

Rozlišujeme tři směry transcendence, překročení sebe sama, kterým se člověk stává člověkem:

- Rozšíření „já“ ve smyslu, že člověk je více než všechno, co o něm můžeme vědět. Je stále na cestě hledání a dotváření plnosti života.
- Zkušenost „ty“ (sociální vztah) – plné lidství se vyvíjí a uskutečňuje ve vzdálenosti i blízkosti, v omezení i odevzdání, v přijímání i dávání.
- Zkušenost smyslu (Boha) – člověk v situaci, které nerozumí, vnímá svou vlastní neschopnost, omezenost, nedostatečnost. Takové zkušenosti mohou v sobě nést impulz „sebezpřekročení“ a dojít k obsáhlejšímu smyslu.¹²⁸

¹²⁸ MUCHOVÁ, L. *Úvod do náboženské pedagogiky*, 46-47

Zde se také nabízí otázka, zda výchova a vzdělávání není spíše něčím nepřírozeným, když člověka vyvádí z jeho „přírozeného světa“? V Platónově pojetí péče o duši tomu tak není. Nejedná se o odvrát, nýbrž o příklon k bytostnému určení. Tyto Platónské myšlenky o výchově mají svůj původ již v řeckém předmetafyzickém myšlení:

„Pro Hérakleita vzniká každý den znovu. Zvláštní přirozenost každého dne je jedna, pokaždé jiná. Slunce denně vzniká ze shluku horkých a světlých výparů. Každý den je osvětlován svým Sluncem (...). Vzdělání je druhým takovým Sluncem. Je schopností zahlédnout zkušenost ve světle, které jsem nepřijal jenom zvenku (např. z tradice), ale které jsem zrodil z toho nejlepšího, co ve mně je. To je výsostný úkol vzdělání: zapálení ohně v duši.“¹²⁹

Pro člověka je taková výchova důležitá. Ze všeho stvoření je jedinou bytostí, která má schopnost učinit sebe sama cílem své existence, učinit se „samosvojným“. V tom spočívá jádro celé tragédie, příčina všech motanin, protože samosvojnost odtrhuje člověka od Boha, od lidí ke svému vlastnímu středu, sobectví, zaměřenosti.

Veškerá výchova spočívá v překonávání „samosvojně“ tendence. V praxi to může znamenat, že se člověk učí odpovědně jednat a rozhodovat. Lidská přirozenost ovšem disponuje jak pozitivním, tak negativním potenciálem, proto je třeba „transcendentního zakotvení lidství, které vytváří prostor pro smysluplnou kultivaci veškerého lidského potenciálu“.

„Učení o porušení lidskosti, které Komenského systém též zahrnuje, funguje jako prevence přílišné romantizace lidské povahy. Lidský potenciál není ani přeceňován, ani podceňován, ale kultivován. Rozměr odpovědnosti vůči transcendentní instanci vytváří funkční morální rámec (...), neboť vědění samo o sobě negarantuje lidskost.“¹³⁰

Člověk musí být člověkem učiněn, potřebuje uskutečňovat svou podstatu, do sebe uzavřené Já se musí světu otevřít. Pak bude člověk schopen překonávat sebe sama, svou egocentričnost a žít v odevzdání se světu, lidem i Bohu. Komenský probouzí člověka k novému zodpovědnému postoji k druhým lidem. Tato odpovědnost spočívá v překonání samosvojnosti, upadlosti a rozvíjení lidství skrze vzdělávání a výchovu člověka, skrze své sebevydávání, obětování, sebepřekračování. Aby toho byl člověk schopen, je třeba jej vychovávat.

¹²⁹ KRATOCHVÍL, Z. *Výchova, zřejmost, vědomí*, 39-40

¹³⁰ HÁBL, 100-103

5. Příklady aplikací uvedené tvorby i života Komenského pro potřeby pomáhajících profesí

Nyní se dostáváme k praktickému využití některých důležitých podnětů a myšlenek ze života a díla Jana Amose Komenského. V díle *Labyrint světa a ráj srdce* nelze přehlédnout téma „podivuhodného“ vztahu poutníka s jeho průvodci. Jelikož se pohybujeme na půdě sociální a pastorační péče, a též část mé pracovní náplně zasahuje do oblasti pastorační, zaměřím se především na poradenský vztah člověka k člověku v jeho životním bloudění v labyrintech a vytrvalém hledání naděje.

Přesah tohoto tématu do jiných oborů je zřejmý, např. v rámci krizové intervence se otevírá široká škála možností: psychologie, lékařství – zejména psychiatrie, zdravotnictví, školství, sociální práce atd.¹³¹

a) Motiv bloudění

„Motiv bloudění je velmi starý. Bloudil Ahasver, Gilgameš, Abraham, Odysseus (...). Lastura poutníků, jejich znak, přece v sobě skrývá perlu, a o tu v hledání, jež je blouděním, vlastně nejvíce jde (...).“¹³² Bloudíme všichni, každý má svůj způsob bloudění.

Fenomén labyrintu přitahuje. Pracovníci pomáhajících profesí (profesionálové i laici) se často setkávají s lidmi, kteří procházejí rozličnými labyrinty ve svém životě. Podobně jako Komenského poutník si kladou nejrůznější otázky po smyslu, hledají cestu z všudypřítomné nicoty a marnosti. Labyrint se stává běžnou součástí života mnoha jedinců a vyžaduje ze strany pracovníků nejen teoretické předpoklady, nýbrž i jistou dávku osobní zralosti (sám by měl být tím, komu tato zkušenost není cizí). V tomto smyslu Komenský přináší inspiraci v podobě literárního tématu, jež je sociální a poradenské práci vlastní, neboť poukazuje na podstatu konfliktů a jejich řešení: Bezradné bloudění, životní otázky, role rádce a průvodce.

Samotný příběh Komenského nás uvádí do jeho vlastních labyrintů, jež jsou poznamenány mnoha osobními tragédiemi, bolestnými situacemi. Od ztráty rodičů, zklamání z poručníků, jež mu neumožnili studium, pronásledování,

¹³¹ Více např. ŠPATENKOVÁ, N. *Krizová intervence pro praxi*, Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-2624-3.

¹³² HOGENOVÁ, 466

úmrtí rodiny, ztráty domova, knihovny, sboru ve Fulneku, až po vypálení Lešna, kdy plameny zničily velkou část majetku a ovoce jeho čtyřicetileté práce. Jistě by se dalo nalézt více událostí, které činily život těžko snesitelným, přesto můžeme vidět v životě Komenského vytrvalou touhu po dobru a naději v budoucnost, která jej přenášela přes všechny životní útrapy. Tato naděje spočívala v hlubokém vztahu k Bohu, v rozvíjení zbožnosti založené na pravdivosti Písma a následnému pozitivnímu přístupu k životu, že všechno má svůj význam i smysl. Proto je třeba jít dál, usilovat o naplnění všech cílů života navzdory všem nepříznivým okolnostem.

„Bůh chtěl, abych byl po celý život mužem touhy; a třebaš mne přitom nechal upadnout do rozličných labyrintů, přece mně dopřál většinou z nich vyvázat (...).“¹³³

Podobný motiv můžeme nalézt v biblickém odkazu: „Ve všem jsme sužováni, ale nejsme vhnáni do úzkých; býváme v nejistotě, ale nejsme zoufalí; jsme pronásledováni, ale nejsme opouštěni; jsme sráženi, ale nejsme ničení.“¹³⁴

Dá se říci, že člověk bez bloudění není schopen dojít ke svému optimálnímu bodu, neboť ke „každému zámku vede labyrint“. Dokonce ani zámek nemusí být zárukou dosažení správného cíle...¹³⁵

Komenský věřil, že se blíží období Božího království, na které je třeba se připravit. Příchod Mesiáše pro něho znamenal historicky blízkou událost, jež přinese nové společenské uspořádání a svobodu jednotlivců.

„V tomto smyslu je Komenský rozhořčen na ty, kteří chtějí pouze trpně snášet Boží vůli a odmítají jakoukoli vlastní činnost – vždyť Bůh si přeje mít člověka za partnera, který s ním bude hrát a zápasit až do konce jako Jákob s andělem.“¹³⁶

Znovu se tak dostáváme k myšlence, že člověk nemá jen útrapy a bloudění přijímat, ale má je i překonávat. Komenský hledal svou pomoc u Boha, jednak v podobě poutníka v Labyrintu, kdy slyší hlas, aby se po veškerém svém marném usilování, bloudění a putování setkal s Kristem a jednak v nabádání, aby člověk překonával svou samosvojnost a spočinul v hlubině bezpečnosti. Poutník-Komenský nezůstal uzavřen v ráji svého srdce, nýbrž v konkrétním konání

¹³³ KOMENSKÝ, J. A. *O sobě*, 290

¹³⁴ 2 K 4,8-9

¹³⁵ SEDLÁČEK, T. *Ekonomie dobra a zla*, 130

¹³⁶ BENEŠ, J. In. KOMENSKÝ, J. A. *Clamores Eliae*, 8

naplňoval tuto zkušenost labyrintu. Svou nelhostejností, usilovnou prací a hledáním se snažil o proměnu nejen vlastní situace, nýbrž „celé nesnesitelnosti světa“, jež ho obklopovala.

Na životním příběhu Jana Amose Komenského můžeme zahlédnout jeho bytostnou potřebu „být člověkem a ne ne-člověkem,“ jeho usilovnou touhu pomoci druhým k dosažení jejich životního optima. Na jedné straně vystupoval jako poutník bloudící v labyrintu, na straně druhé přijímal zodpovědnou roli učitele, rádce, průvodce.

b) Motiv poradenského vztahu

Pro lepší uchopení a dotváření myšlenek uvádím nejprve stručný popis poradenského přístupu: Poradce může pracovat direktivně, přebírat zodpovědnost za řešení, strukturovat jednotlivá sezení a uplatňovat techniky, které vyplývají z koncepce řešení případu. Nedirektivní přístup je založen na doprovázení klienta na cestě k řešení problému, pracuje pouze s tím, co mu klient nabízí a pomáhá mu rozvíjet jeho potenciál ke změně.¹³⁷

S motivem poradenského vztahu se můžeme setkat v díle *Labyrint světa a ráj srdce*, které je podrobněji popsáno ve druhé kapitole.¹³⁸

Komenského poutník vstupuje do světa ve věku, kdy člověk začíná rozlišovat mezi dobrem a zlem, aby „nejdříve všechny lidské věci, co jich pod sluncem jest, prohlédl, a teprv jedno s druhým srovnává, jistý sobě stav vyvolil a své sobě věci k užívání pokojného na světě života pěkně nějak spořádal¹³⁹. Načež čím sem myslil více, tím mi se ta cesta líbila více.“¹⁴⁰

Přidávají se k němu dva průvodci Všeživ a Mámení, kteří poutníkovi pomoci brýlí a uzdy předkládají vlastní představy o světě. Poutník je vlečen do světa nepravdy a klamu, aby zbaven vlastního uvážení, spočinul v nabízené „normalitě“ lidského života. Naštěstí brýle mámení nechávají prostor pro pravdivý náhled na běh světa v celé své marnosti. Komenského hrdina je tak konfrontován s realitou a následně veden k utváření vlastního pohledu na situaci.

Poutníkově usilovné hledání smyslu života v sobě zrcadlí myšlenky o cílech výchovy, jež jsou zmíněny ve čtvrté kapitole: Nejprve člověk potřebuje poznat

¹³⁷ GABURA, J. *Poradenský proces*, 70

¹³⁸ Pozn. Podkapitola 2.1 Labyrint světa a ráj srdce, 20-21

¹³⁹ Srov. Kaz 1,13

¹⁴⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*, 11-12

sám sebe, poté přesah svého života, nakonec se připravuje pro věčný život a na věčnou s Bohem blaženost.¹⁴¹

„Výchova je vedení, je vyvádění z labyrintu“, neustále připomíná Patočka.¹⁴²

Zajímavou spojitost mezi výchovou a vedením též nalezneme v myšlenkách Kratochvíla: Ten, jenž je vychováván, se „začíná chovat nezávisle vůči mezím, které zakládají všednost“. Je tím, „kdo je vlečen nahoru.“ Vychovatel pouze napomáhá ke vztahu k bytí, je pouhým pomocníkem, „therapeutem“ životního obrození.¹⁴³

Vztah mezi poutníkem a jeho průvodci nebyl založen na motivu skutečné „therapeutické“ pomoci. Jejich „direktivní“ jednání neslo zřejmé stopy egoismu a pýchy, které by se dalo vyjádřit slovy – my víme nejlépe, co je pro tebe prospěšné. Přesto i v takovém „nevyváženém a nezdravém“ vztahu lze objevit povzbudivé zjištění: Ačkoliv mohou mít jedinci zásadní negativní vliv na naše životy, nemusí to vždy znamenat náš konec. Poutník-Komenský ve chvíli nejhlubší nouze odkládá své dosavadní poznání, zkušenosti, které pouze zviditelňují marnost života a celou svou bytostí se obrací k Bohu, k Jeho milosrdenství.

Pokud přemýšlíme nad otázkou: „Co napomohlo poutníkovi k tomu, aby se rozhodl být jiný než ostatní, aby převzal zodpovědnost za svůj život?“, lze říci, že v poradenském vztahu toto tázání otevírá zcela zásadní prvek procesu proměny.¹⁴⁴ Dílo Jana Amose Komenského tak nabízí ve vztahu poutníka s průvodci nejednu inspiraci – od hledání sebe sama v labyrintu světa k objevování nových zdrojů pomoci.

c) Motiv naděje

Jan Amos Komenský vždy toužil porozumět světu bolesti a utrpení, který ho obklopoval. Můžeme hovořit o bytostné potřebě pochopení řádu světa a společnosti, bytostné potřebě nalezení smyslu života navzdory marnosti a nicotě.

Celý jeho život i dílo je protkán motivem vytrvalé naděje, jež se pro něj stala životní nutností. Právem si zde můžeme klást otázky, v čem spočívala tato ni-

¹⁴¹ Pozn. Podkapitola 4.1 Cíle výchovy a vzdělávání, 38

¹⁴² PATOČKA, J. *Komeniologické studie II. Sebrané spisy. Svazek 10*, 355

¹⁴³ KRATOCHVÍL, Z. *Výchova, zřejmost, vědomí*, 36

¹⁴⁴ Více např. 3. kapitola - Východiska z labyrintů, kde jsou popsána různá hlediska obratu poutníka...

čím nezhasitelná naděje – víra v budoucnost, odkud Komenský čerpal neustálou motivaci začínat znovu a znovu? Domnívám se, že porozumět tomuto zdroji obdivuhodné „síly“ znamená porozumět hloubce jeho náboženské zkušenosti.

„Vždyť pro strom je naděje: Jestliže bude vyťat, zase obráží, jeho ratolest nepřestane růst.“¹⁴⁵

Výše uvedený citát z biblické knihy Jób, z níž Komenský s oblibou čerpal, charakterizuje jeho niternou nezlomnost. Jako strom, jenž byl u kořene vyťat a opět obráží, tak i Komenský znovu a znovu s nezměrnou životní silou dokázal čelit nepřízní osudu. Jeho náboženská zkušenost vyjadřovala živý, bezprostřední vztah k Bohu jako k Tomu, který vše řídí a v jehož ruce spočívá i další osud. Dá se říci, že právě živá, osobní, bezprostřední víra byla zdrojem Komenského odhodlání a pramenem naděje.

V každém poradenském procesu je motiv naděje základním požadavkem. Nejedná se o falešné přísliby kladného vyřešení problému či vykreslování růžové budoucnosti, nýbrž o neustálé hledání zdrojů pomoci a podpory, které klientům poskytnou smysluplnou orientaci v jejich svízelné situaci.

Labyrint světa končí v ráji srdce a každá hlubina v centru bezpečí, v tom spočívá nadějný odkaz Jana Amose Komenského. Svět tkví v porušenosti, ale přesto není ztracen, neboť víra i naděje člověka přesahuje...

¹⁴⁵ Jb 14,7

Závěr

Cílem mé práce bylo nalézt inspiraci v díle Jana Amose Komenského pro pracovníky v pomáhajících profesích. Konkrétně jsem se zaměřila na otázky: Jak Komenský popisuje situaci člověka ve světě a jaké cesty či doporučení nabízí? Ve své práci jsem vycházela z vybraných filosofických děl útěšných spisů: *Labyrint světa a ráj srdce* a *Hlubina bezpečnosti*. Během zpracovávání tématu metodou studia a analýzy jsem postupně docházela k dalším autorům, komeniologům i jiným souvisejícím pramenům, které obohacovaly a doplňovaly získané poznatky.

Věřím, že se mi podařilo cíl práce naplnit. Přesto považuji své zpracování pouze za malý příspěvek k tomuto tématu, neboť vždy zbývá prostor pro hlubší studium další literatury, především pak autorů-komeniologů. Za hodnotnou inspiraci, která se promítla do mé práce, vděčím právě těmto badatelům, jež mi poskytly možnost vstoupit do jejich podivuhodného, myšlenkového světa a proniknout do problematiky uvažování o člověku z pohledu geniální osobnosti.

Celou práci se jako neviditelná nit prolíná naléhavý odkaz k lidskosti, jejíž realizace vychází z přirozené možnosti volby člověka – život přesahující sebe sama či život vedoucí k upadlosti.

V první části jsem sledovala životopisné kořeny Komenského, jeho tvůrčí i osobnostní vývoj na pozadí doby. Z této perspektivy jsem mohla více porozumět jeho naléhavé touze zpřístupnit vzdělání i výchovu každému jedinci, celému světu. Navzdory všem bolestným událostem Komenský hledal východiska ze svých vlastních labyrintů a své zkušenosti přenášel dále. K podstatným vlivům, jež utvářely jeho osobnost, patřil vztah k Bohu, otevřenost pravdě a nadějně eschatologické očekávání. V rámci této kapitoly lze nahlédnout celý jeho „sebepřekračující“ myšlenkový vývoj – Komenský jako lidská bytost v roli žasnoucího pozorovatele světa, dále jako kritik i utěšitel utrpení, nakonec jako vzdělavatel a univerzální obnovitel.

Druhá kapitola poskytuje bližší pohled na vybraná filosofická díla této práce – *Labyrint světa a ráj srdce* a *Hlubina bezpečnosti*. Znovu jsem tak mohla odkrýt přirozený „sebepřekračující“ záměr Komenského – hledat útěchu nejen pro sebe, ale i pro své nejbližší, být pro druhé člověkem a ne ne-člověkem. Jádro této útěchy spočívalo ve vlastní rezignaci, svěřit se do rukou Boha, jenž je skutečným rájem srdce i hlubinou lidského bezpečí.

Třetí kapitolou jsem vstoupila do klíčových otázek této práce a zabývala se situací člověka ve světě a následným hledáním východisek z jeho labyrintů. Přiblížila jsem myšlenky a pohledy několika významných autorů, komeniologů

(R. Palouš, J. Patočka, A. Nastoupilová, D. Čapková) na výše uvedená díla a došla k závěrům, že každý člověk je „součástí“ labyrintu, jehož východiskem je výchova a vzdělávání.

V další kapitole jsem si kladla otázku – jaký je vlastně cíl této cesty, kam je třeba člověka z jeho labyrintu dovést? Popsala jsem cíle výchovy a vzdělávání z pohledu Komenského, navázala na téma přirozenosti člověka, jeho sebepřekračování a upadlost a objevovala jejich vzájemné souvislosti. Dospěla jsem k názoru, že výchova vychází z lidské přirozenosti, neboť člověk potřebuje znát smysl svého života, potřebuje být vzděláván, rozvíjen, vychováván, potřebuje nutně dosahovat svého lidství. To vše jsou oblasti, kam je třeba člověka z jeho labyrintů dovést. Lidská bytost se přirozeně rozvíjí a smysluplná výchova i vzdělávání tomu může napomoci. Bloudíme všichni, každý má svůj způsob bloudění. Bytost, která přestává „tvořit“ a pouze „využívá“ svět k naplnění vlastních cílů, směřuje k zániku, k upadlosti svého lidství. Komenský probouzí člověka k novému zodpovědnému postoji k druhým lidem. Tato odpovědnost spočívá v překonání samosvojnosti, upadlosti a rozvíjení lidství skrze své sebevydávání, obětování, sebepřekračování.

Poslední kapitola inspiruje v praktickém využití některých důležitých podnětů a myšlenek ze života a díla Jana Amose Komenského. V díle *Labyrint světa a ráj srdce* lze nahlédnout téma podivuhodného vztahu poutníka s jeho průvodci. Jelikož se pohybuje na půdě sociální a pastorační péče, zaměřila jsem se na poradenský vztah člověka k člověku v jeho životním bloudění v labyrintech. Praktické téma je zpracováno z několika pohledů – motiv bloudění, motiv poradenského vztahu a motiv naděje.

Svět Jana Amose Komenského byl utvářen prostředím a okolnostmi jeho života. Jeho osobnost ovlivněna ovzduším výchovy, politickými i náboženskými poměry se vždy obracela proti násilí, válce, nesnášenlivosti. Téma přirozenosti, sebepřekračování i upadlosti člověka je patrné v celém životním příběhu Komenského. Zůstává výzvou pro každého z nás – nechat se oslovit světem a tuto přirozenost vyjádřit sebepřekročením. Opustit to, co je zbytečné a vyjít ze sebe sama k druhému člověku...

Komenský je stále živým hlasatelem ušlechtilé lidskosti. Celou svou duší věřil v pozitivní potenciál lidství a možnost všenápravy. Kéž se naplní jeho touhy přes staletí času, kéž se naplní jeho niterné volání:

„Připravte Pánovu cestu, vyrovnejte jeho stezky! Každé údolí bude zaplněno, každá hora a pahorek bude snižen; co je křivé, bude rovné, drsné cesty budou hladké; a každé tělo uvidí Boží záchranu.“¹⁴⁶

¹⁴⁶ L 3,4-6

Seznam literatury

- BIBLE: *Český studijní překlad*, Praha: KMS, 2010. ISBN 978-80-86449-71-5.
- ČAPEK, E. *Jan Ámos Komenský, Stručný životopis*, Praha: SPN, 1957.
- ČAPKOVÁ, D. *Myslitelsko-vychovatelský odkaz Jana Amose Komenského*, Praha: Academia, 1987.
- FLOSS, P. *Od divadla věci k dramatu člověka*, Ostrava: Profil, 1970.
- GABURA, J., PRUŽINSKÁ, J. *Poradenský proces*, Praha: Slon, 1995, ISBN 80-85850-10-9.
- HÁBL, J. *Lekce z lidskosti v životě a díle Jana Amose Komenského*, Praha: Návrat domů, 2011. ISBN 978-80-7255-260-3.
- HOGENOVÁ, A. *K filosofii výkonu*, Praha: Eurolex Bohemia, 2005. ISBN 80-86861-35-X.
- KOMENSKÝ, J. A. *Clamores Eliae. Výkřiky Eliášovy (Výbor)*, Praha: Primus, 1992.
- KOMENSKÝ, J. A. *Jana Amose Komenského vlastní životopis*, Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého
- KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*, Praha: SPN, 1955.
- KOMENSKÝ, J. A. *Moudrost starých Čechů*, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1954.
- KOMENSKÝ, J. A. *O sobě*, Praha: Odeon, 1987. ISBN 80-207-0016-1.
- KOMENSKÝ, J. A. *Studnice útěchy ze spisů Jana Amose Komenského*, (Do nové češtiny převedl a uspořádal M. Matouš). Praha: Úzká rada Jednoty bratrské, 1992. ISBN 80-7072-912-0.
- KOPECKÝ J., PATOČKA J., KYRÁŠEK J. *Jan Amos Komenský Nástin života a díla*, Praha: SPN, 1957.
- KRATOCHVÍL, M. V. *Život Jana Amose*, Praha: Československý spisovatel, 1988.
- KRATOCHVÍL, Z. *Výchova, zřejmost, vědomí*, Praha: Herrmann & synové, 1995.
- KUMPERA, J. *Jan Amos Komenský*, Ostrava: Svoboda, 1992. ISBN 80-85498-03-0.

- LAPÁČEK, J. *Komenský a Přerov*, Přerov: Okresní úřad v Přerově, 1992.
- MUCHOVÁ, L. *Úvod do náboženské pedagogiky*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1994.
- NASTOUPILOVÁ, A. *Pojetí odpovědnosti v díle bratra Lukáše a J. A. Komenského*, Hradec Králové: Gaudeamus, 2002. ISBN 80-7041-616-5.
- PALOUŠ, R. *Boží svět*, Praha: SPN, 1992. ISBN 80-04-25615-5.
- PATOČKA, J. *Komeniologické studie I. Sebrané spisy. Svazek 9*. Praha: Oikoymenh, 1997. ISBN 80-86005-52-6.
- PATOČKA, J. *Komeniologické studie II. Sebrané spisy. Svazek 10*. Praha: Oikoymenh, 1998. ISBN 80-86005-03-4.
- PÁNEK, J. *Comenius Teacher of Nations*, Prague: Orbis, 1991. ISBN 80-234-0045-2 (anglické vydání).
- PEŠKOVÁ, J., SCHÜCKOVÁ, L. *Já, člověk...*, Praha: SPN, 1991. ISBN 80-04-21766-4.
- POLIŠENSKÝ, J. *Komenský, muž labyrintů a naděje*, Praha: Academia, 1996. ISBN 80-200-0580-3.
- POPELOVÁ, J. *Jana Amose Komenského cesta k Všenápravě*, Praha: SPN, 1958.
- ROSENZWEIG, M., BALAJKA B. *Komentář k Labyrintu světa a ráji srdce*, Praha: SPN, 1956
- SEDLÁČEK, T. *Ekonomie dobra a zla*, Praha: 65.pole, 2009, ISBN 978-80-903944-3-8.
- VYSKOČIL, F. *Jan Amos Komenský*, Brno: Blok, 1990. ISBN 80-7029-040-4.

Internetové zdroje

Hlubina bezpečnosti [online]. [cit. 2012-04-30]. Dostupné na WWW <http://eknihz.mysteria.cz/knihy/9/komensky_hlubina.htm>

Komenský Jan Amos – biochronologie [online]. [cit. 2012-04-26]. Dostupné na WWW <<http://comenius-bibl.wz.cz/chronol.html>>

Kšaft umírající matky Jednoty Bratrské [online]. [cit. 2012-04-26]. Dostupné na WWW <http://www.dkd.cz/dila/_Ksaft_umirajici_matky_Jednoty_Bratske_9216.TXT>

Muzeum Jana Amose Komenského v Uherském Brodě [online]. [cit. 2012-04-26]. Dostupné na WWW <<http://www.mjakub.cz/index.php?idm=39>>

Náboženská pedagogika a cíle výchovy v Obecné poradě o nápravě věcí lidských J. A. Komenského [online]. [cit. 2012-05-05]. Dostupné na WWW <[http://old.paidagogos.net/16/1.html/\(5.5.2012\)](http://old.paidagogos.net/16/1.html/(5.5.2012))>

Paideia – Philosophical E – Journal of Charles [online]. [cit. 2012-05-04]. Dostupné na WWW <<http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/index.php?sid=2&lng=cs&lsn=10&jiid=19&jcid=152>>

PALOUŠ, R. *Čas výchovy*, 1983. 20 s. [online]. [cit. 2012-05-11]. Dostupné na WWW <<http://www.tf.jcu.cz/getfile/335960c82aa99a43>>

Patočka a Komenský [online]. [cit. 2012-05-04]. Dostupné na WWW <<http://www.literarky.cz/civilizace/89-civilizace/9357-patoka-a-komensky>>

RANSDORF, M. *Muž velké touhy*, přepracováno 1992. 95 s. [online]. [cit. 2012-04-27]. Dostupné na WWW <www.ransdorf.com/knihy/j_a_komen/JAK_text.pdf>

Slovník českých filosofů [online]. [cit. 2012-04-26]. Dostupné na WWW <<http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/>>

SOUSEDÍK, S. *Komenského zásada přirozenosti výchovy a její aristotelsko-tomistický původ* [online]. [cit. 2012-05-09]. Dostupné na WWW <<http://www.reflexe.cz/File/sousedik-komensky.pdf>>

Staročeský slovník [online]. [cit. 2012-04-26]. Dostupné na WWW <phil.muni.cz/cest/predmety/mstc_slovník/mstc_slovník.doc>

Via Lucis - Poselství J. A. Komenského pro vzdělanost a humanitu dneška [online]. [cit. 2012-04-26]. Dostupné na WWW <<http://www.vialucis.cz/Komensky.htm/>>

Přílohy

Příloha č. 1 - Jan Amos Komenský - Biochronologie

Příloha č. 2 – Seznam obrázků

Obr. č. 3 Logo Jana Amose Komenského
(Příloha č. 2)

Příloha č. 1 - Jan Amos Komenský - Biochronologie¹⁴⁷

1592 – 28. března narození Jana Amose Komenského pravděpodobně v Nivnici u Uherského Brodu.

1604 – Úmrtí rodičů. Sirotka Jana se ujímá teta Zuzana, provdaná za Martina Nohála z Bránek. Jan navštěvuje školu ve Strážnici, ve které měl za spolužáka o pět let staršího Martina Drabíka, pozdějšího proroka.

1605 – Dne 5. května Strážnice vypálena, Jana se ujali poručníci v Nivnici.

1608 – Jan začíná navštěvovat latinskou školu v Přerově, dostává biblické jméno Amos.

1609 – Jan Amos se poprvé dostává do kontaktu s učením sociniánů¹⁴⁸.

1611 – Jan Amos se zapisuje na Johanneum, Nassavskou akademii v Herbornu. Tiskem byla vydána jeho první práce disputace *Problemata miscelanea (Směs otázek)*. V Herbornu se Komenský setkává s mladým profesorem filosofie Johannem Heinrichem Alstedtem (1588–1638). Jeho encyklopedické práce, *Encyclopaedia cursus philosophici* (1608), jež byla později rozšířena do sedmidílné *Encyclopaedia omnium scientiarum* (1630) měly na mladého studenta patrný a dlouhodobý vliv.

1612 – Sběrání materiálu pro slovník *Thesaurus linguae Bohemicae (Poklad jazyka českého)*, který v roce 1656 shořel v Lešně.

1613 – Studium na herbornské akademii zakončil tištěnou rozpravou *Sylloge quaestionum controversarum*. Poprvé navštívil Nizozemí, byl též v Amsterdamu. 19. června se na theologické fakultě v Heidelbergu zapisuje ke studiu bohosloví.

1614 – Ukončení studia v Heidelbergu. S rukopisem Koperníkova díla se pěšky vrací přes Norinberk a Prahu na Moravu. Začal učit na přerovské škole, zde zůstává až do roku 1618, kdy odchází do Fulneku. Sepsal a později v Praze

¹⁴⁷ <http://comenius-bibl.wz.cz/chronol.html/> (26. 4. 2012)

¹⁴⁸ *Sociniáni* – stoupenci F.Socina (1539-1604), jež odmítali dogma o Trojici Boží a Ježíše Krista nepokládali za Boha, ale za člověka.

(1616) vydal první didaktické dílo *Pravidla snazší mluvnice*, které se nedochovalo.

1615 – Napsal spis *O andělich*, který se nedochoval.

1616 – Na synodu v Žeravicích byl ordinován na kněze Jednoty bratrské. Začal psát encyklopedii *Theatrum universitatis rerum (Divadlo veškerenstva věci)*.

1617 – Pracoval na dějinách Moravy a Žerotínů. Podílel se na spise *Retuňk proti Antikristu*.

1618 – Byl ustanoven jako správce bratrského sboru a jeho školy ve Fulneku. Dne 18. června byl oddán s Magdalenou Vizovskou.

1619 – V Olomouci vydal spis *Listové do nebe*.

1620 – Účastnil se vítání krále Fridricha Falckého na Moravě. Dne 8. listopadu bitva na Bílé hoře. Ferdinand II. se ujímá vlády, nastoluje rekatolizaci.

1621 – Na jaře Fulnek obsazen španělským vojskem. Komenský se skrývá pravděpodobně na statcích Žerotínů na Moravě, posléze i v Čechách. Místodržící království českého, kníže Karel z Lichtenštejna, vydává první obecný dekret proti duchovenstvu české konfese: do osmi dnů musí opustit zemi.

1622 – Píše útěšné spisy. V únoru bylo dopsáno a vydáno *Přemýšlování o dokonalosti křesťanské* dedikované manželce. V Přerově během morové epidemie umírá manželka a obě děti. V říjnu vychází *Nedobytný hrad*.

1623 – Napsal první díl *Truchlivého*. V prosinci dopisuje *Labyrint světa a lusthauz srdce (Labyrint světa a ráj srdce)* a věnoval jej majiteli panství Karlu staršímu ze Žerotína. Dokončil práci na *Manuálníku* – chronologický obsah Bible.

1624 – Napsal *Pres Boží*, druhý díl *Truchlivého* a spisek *O sirobě*. Dne 3. září se podruhé oženil. Jeho manželkou se stala dcera bratrského seniora Jana Cyrilla – Marie Dorota. Nekatolické šlechtě bylo zakázáno užívat k zápisům desk zemských a žádný protestant neměl právo vlastnit statky a politické hodnosti.

1625 – Dopsána *Hlubina bezpečnosti*. Komenský byl Jednotou vyslán do velkopolského Lešna, aby tam zabezpečil příchod bratrských exulantů. Cestou

přes Lužici a Slezsko se seznámil s viděními jirchám Kryštofa Kottera ze Šprotavy a připravil jejich český překlad.

1626 – Vyslán do Berlína za exulanty. Na podnět Ladislava Vlena ze Žerotína nese Kotterova vidění do Haagu, aby přiměl uprchlého českého krále Fridricha Falckého k aktivitě. Osobám nekatolickým byly 5. ledna zakázány sňatky.

1627 – V Amsterdamu vyšla Mapa Moravy. Komenský studuje spis Eliáše Bodina *Bericht von der Natur vernunffmässigen Didactica oder Lehr Kunst* z roku 1621, jež byl podnětem k vytvoření základů moderní pedagogiky. Při podzimních návštěvách u paní Zárubové ze zámku Horní Branná byl zaujat viděními Kristiny Poniatowské.

1628 – Koncem ledna posílá Kristinu Poniatowskou s viděními do Jičína. Počátkem února Komenský opouští Čechy a odchází do exilu.

1629 – Během prvního pobytu v Lešně (1628–1641) učí na bratrské škole vyššího stupně. Připravuje učebnice, uvažuje o uplatnění Pansofie.

1630 – Pracuje na souboru učebnic. Píše *Didaktiku, tj. Umění umělého vyučování (Česká didaktika)*, která byla dokončena 1632. Pro české čtenáře přepracoval knihu anglikánského biskupa Lewise Baylyho, *The Practice of Piety* pod názvem *Praxis pietatis, tj. o cvičení se ve zbožnosti pravé*.

1631 – V Lešně vydal učebnici *Janua linguarum reserata (Dvěře jazyků otevřené)*. Dále vychází první vydání knihy *Labyrint světa a lusthauz srdce*. V době morové nákazy v Lešně se vyslovuje pro lidské zacházení s nakaženými (*Zpráva kratičká o morním nakažení*). Píše *Pozoun milostivého léta*, plný naděje na návrat domů.

1632 – Vychází výklad o předškolní výchově *Informatorium školy mateřské*. Program obnovy českého školství (*Haggaeus redivivus*) píše v době, kdy jsou zmařeny naděje na návrat.

1633 – Kontakt se Samuelem Hartlibem (?1600–1662), anglickým sociálním reformátorem, který později překládal Komenského díla do angličtiny. *Janua (Dvěře jazyků otevřené)* a *Vestibulum* vyšly česky. Hraběti Rafalovi Leszczyńskému (1579–1636) věnoval *Hlubinu bezpečnosti*.

1634 – Pokračování v práci na latinské *Velké Didaktice*. Pracuje na pansofickém projektu, definuje tři zdroje poznání – smysly, rozum, Písmo.

1635 – Polemizování s Mistrem Martiniem z Dražova (1593–1639), luterán a mluvčí českých exulantů v Sasku.

1636 – Posílá Hartlibovi do Londýna nástin *Praecognita pansophica*.

1637 – Hartlib uveřejňuje další pansofický spis *Conatuum Comenianorum pre-ludia*. Vychází titul *Pansophiae Prodromus (Předchůdce vševedy)*. Synům zemřelého Rafala Leszczyńskiego věnoval spisek o životní moudrosti *Faber Fortunae*.

1638 – Pracuje na dramatizaci učební látky (*Diogenes Cynicus redivivus*).

1639 – Hra *Abrahamus patriarcha*.

1640 – Na scénu je uveden *Diogenes* přes kritiku ze strany duchovenstva. Zahájení práce na *Janua rerum reserata (Dvěře věcí)*.

1641 – Příjezd do Anglie. Do Lešna posílá *List o Anglii*. Pozvání Ludvíka de Geera do Švédska.

1642 – Dopsán *List z Anglie* o pansofických pracech. Pro anglické přátele shrnul návrhy na reformu výchovy – *Via lucis*, jež vychází až 1668. Navštěvuje Nizozemí, Haag a Amsterdam. Setkává se s René Descartem. Poté navštěvuje Švédsko, byl přijat královnou Kristinou. S podporou Ludvíka de Geera se na podzim s rodinou usídlil v Elbagu.

1643 – Pracuje na učebnicích pro Geerovy školy ve Švédsku.

1644 – Polemizuje s kapucínem Valerianem Magnim a píše *Poznámky o smíření křesťanů*.

1645 – Pracuje na projektu sedmidílného pansofického díla.

1646 – Dokončuje *Methodus linguarum novissima (Nejnovější metoda jazyků)*.

1647 – V Leidenu vychází *Historia persecutionem ecclesiae Bohemicae*.

1648 – V srpnu se vrací do Lešna a po smrti biskupa Vavřince Justina je zvolen předním seniorem (biskupem) Jednoty bratrské. Druhý pobyt v Lešně (1648–1650). Umírá jeho druhá manželka Marie Dorota. Byl podepsán Vestfálský

mír, pro české exulanty byl zklamáním, neboť neměnil náboženské a majetkové poměry.

1649 – Třetí sňatek, tentokráte s Janou Gajusovou.

1650 – Vydána *Kšaft umírající matky Jednoty bratrské* a píše třetí díl *Truchlivého*. Cestou do Blatného Potoku (Sárospatak) tajně naposledy navštíví Moravu a obce Jednoty na Slovensku. V říjnu napsal dílo *Schola pansophica*.

1651 – Povzbuzuje Zikmunda Rakóczyho k vystoupení proti Habsburkům.

1652 – Další přepracování soustavy učebnic. Pracuje na *Obecné nápravě věcí lidských*.

1653 – Vychází první verze titulu *Orbis* s názvem *Vestibuli et Januae lucidarium*.

1654 – Dramatizace *Dvěře jazyků* se úspěšně prosadila. Vzniká *Schola ludus* (*Škola na jevišti*). V červnu Komenský opouští Blatný potok a vrací se do Lešna. Začíná třetí pobyt v Lešně (1654–1656).

1655 – Pracuje na třetím dílu *Obecné porady* a *Pansofii*. Vykresluje ohroženým měšťanům spravedlivého panovníka v traktátu *Panegyricus Carolo Gustavo* (*Chvalořeč na Karla Gustava*). Vychází spisek *Boj s Bohem modlitbami*.

1656 – Lešno přepadeno polským vojskem a vypáleno. Útěk do Slezka a do Hamburku, kde píše *Lesnae excidium* (*Zkáza Lešna*). Přijímá pozvání mladých de Geerů do Amsterdamu. Vavřinec de Geer (1614–1666) svou pomoc Komenskému vyjadřuje i závětí. V listopadu odmítá nabídnutou čestnou profesuru. Začíná nejnplodnější období života Jana Amose Komenského.

1657 – Nové vydání *Schola ludus*. Oliver Cromwell nabídl českým lešenským exulantům usídlení v Irsku. Komenský tuto nabídku odmítá v naději, že se brzy vrátí do své domoviny. Začíná vydávat *Opera didactica Omnia* (*Veškeré spisy didaktické*) a první díly *Obecné porady*. Polemický ohlas revelací *Lux in tenebris* (*Světlo v temnotách*).

1658 – V lednu je dokončen čtvrtý svazek *Opera didactica Omnia*. V Norimberku vychází *Orbis Pictus* (*Svět v obrazech*), v Amsterdamu *Vestibulum*.

1659 – Proti sociniánům hájí učení o svaté Trojici, píše revelaci *Historia revelationum*.

1660 – Vydání čtvrtého dílu *Truchlivého*. O historii Jednoty bratrské napsal v Amsterdamu práci *De bono unitatis et ordinis (O dobrou jednoty a řádu)*.

1661 – Píše příručku proti sociniánům. Pro amsterdamského tiskaře a nakladatele svých děl Petra Montana (1631–1706) píše chronologickou bibliografii vlastních děl *Epistula ad Montanum*.

1662 – Připravil k vydání *Českou konfesi (Confessio aneb Počet z víry)* a doplnil ji *Dalším napomenutím rozptýleným ostatkům Jednoty*.

1663 - Vydal upravené druhé vydání *Labyrintu světa a ráje srdce* a též *Historie o těžkých pronásledováních církve české*.

1664 – V Amsterdamu vychází *Poslední pozoun*.

1665 – Začátkem roku si Komenský zakládá poznámkové archy s názvem *Clamores Eliae (Výzvy Eliášovy)*. Vydal rozšířený soubor revelací *Lux e tenebris (Světlo z temnot)*.

1667 – Pro mírová jednání v Bredě píše spisek *Angelus pacis (Anděl míru)*.

1668 – Vydává *Via lucis (Cesta světla)*, jež vznikla v Anglii a *Unum necessarium (Jedno potřebné)*. Od zimních měsíců do jara roku 1669 je nemocen.

1669 – Spisek *De zelo sine scientia (O horlivosti bez umění)*, dále vydává v podobném duchu autobiografii *Continuatio admonitionis fraternae*, která je známa jako *Vlastní životopis*.

1670 – V srpnu podepsal věnování spisku o logice *Triertium catholicum (Obecné trojumění)*. Dne 15. listopadu zemřel v Amsterdamu.

Příloha č. 2 – Seznam obrázků

Obrázek č. 1 – Jan Amos Komenský¹⁴⁹

Obrázek č. 2 – Labyrint světa¹⁵⁰

Obrázek č. 3 – Logo Jana Amose Komenského¹⁵¹

¹⁴⁹<http://www.moravacizmoravy.estranky.cz/fotoalbum/osobnosti-a-rodaci/jan-amos-komensky.-.html/>(6. 6. 2012)

¹⁵⁰<http://lov.bloguje.cz/843377-labyrint-sveta-a-raj-srdce.php/>(6. 6. 2012)

¹⁵¹<http://www.collegiumlucis.cz/>(6. 6. 2012)